

■ ■ ■ HÍRADÁS EGY XIX. SZÁZADI VERSES KRÓNIKÁRÓL ■

■ ■ ■

■

Egy különös véletlen, egy meddő várakozással eltöltendő félóra unalmat űző fecsegése eredményezte, hogy Tölgyesi István topolyai ügyvéd kikottyantotta: a régi dolgok, a múltbéli események iránt különösen érdeklődő nagybátyja révén birtokukban van egy családi ereklyének számító kézzel írott könyv *Topolya mező=várassa históriája* címmel. A részletek felől érdeklődő kíváncsiszkodásomra még azt is közölte, hogy az eseménybeszámolók mellett vannak a könyvben névnapokkal kapcsolatos érdekes szokásleírások is.

Mi sem volt természetesebb, hogy ennyi információ után már a saját szememmel szerettem volna látni a könyvet. Erre hamarosan sor is került, sőt az ügyvéd úr szíves engedelmével még arra is, hogy „legjobb tudásom és belátásom szerint” a nagy nyilvánosság előtt is számot adhatok róla. Ezt követően (1979. május 13. – 1979. szeptember 30. között) huszonegy folytatásban tájékoztattam a *Topolya és Környéke* vasárnaponként megjelenő helyi jellegű hetilapban Topolya és Kishegyes község érdemes olvasóit a föllet kézirat értékeiről, becséről gazdagon illusztrálva a mondottakat a műből kiemelt szemelvényekkel. Amit most olvas a kedves olvasó, az ezeknek a folytatásokban közölt részleteknek a szerkesztett változata.

Már a harmadik folytatást készítettem elő, amikor váratlan, de annál kedvesebb látogatóm érkezett. Fehér Ferenc, a Topolyájához hűségesen ragaszkodó költő keresett fel, hogy a hajdani „költőtárs” alkotásának megkerüléséről szóló hír ébresztette mohó vágját, felajzott kíváncsiságát a könyv látásával, lapjainak érintésével, egyenletes tempójú sorainak olvasásával csillapítsa, kielégítse. Ekkor derült ki, hogy a könyv valamikori létezéséről ő már tudott, sőt közvetett adatok alapján írt is róla a *Magyar Szóban* 1976. június 4-e és 16-a között 13 folytatásban, de látni a könyvet mind ez ideig még nem volt szerencséje. Elbeszélte azt is, hogy a készülő Topolya-monográfia anyaggyűjtési munkálatai során Brindza Károly a budapesti Országos Széchényi Könyvtárban olyan tizenegy folytatásos anyagra akadt a *Topolya és Vidéke* című egykori lap 1943. november 28-a és 1944. május 7-e közötti számaiban, amely a most előkerült műből ad szemelvényeket Kiss Lajos egykori topolyai földbirtokos, bankigazgató és megszállott helytörténész válogatásában és magyarázataival. (Kiss Lajos egyébként 1943-ban jelentetett meg egy helytörténeti munkát *Kiszakított lapok Topolya történelméből* címmel.)

Hogy Kiss Lajos hogyan jutott a kézírásos história eredetijéhez, az szintén elég regényes história, de nem kell, hogy nyomozjunk

utána, mert a történetet maga az érintett beszéli el az említett hír-
adás első közleményében:

„Amikor a nyár folyamán elhagyta a sajtót a *Kiszakított lapok Topolya történelméből* című munka, annak néhány példányát megküldöttem a báró Kray család örököseinek is, többek között Nádasdy grófnőnek, aki azonban időközben meghalt. A könyvecskét leszármazottjának, Sennyei grófnőnek küldte el a család nevelője, Dodek Jenő bélyi lelkész, aki közölte velem, hogy néhány hónappal ezelőtt talált a családi levéltárban egy régi könyvet, amelyet szép rigmusokban valami íródeákféle verselő írt Tinódy Sebestyén-féle stílusban, és az 1808–1811. év közötti topolyai eseményeket tárgyalja. Ezt a könyvet Topolyára megküldte a plébániahivatalnak. Érdeklődésemre Barsy plébános úr megmutatta a kérdéses munkát és átadta nekem...”

Topolya és Vidéke, 1943. november 28.

Hogy ezek után mi lett a könyv sorsa, nem tudni. Hányódott kézről kézre, fiókból fiókba, padlásról padlásra, mígnem néhány évvel ezelőtt a Tölgyesi családhoz került, akik közül a nagybácsi régiségkedvelő, az ügyvéd unokaöcs pedig – tájékozottabb lévén – megérezte a könyv irodalmi értékét, becsét, és nem adta tovább, hanem gyűjteményébe tette. Aztán amikor a *Vidékünk népszokásai, hiedelmei az évszakok tükrében* címen írt és a *Topolya és Környéke* lapjain közreadott sorozatomat olvasta, rádöbbsent, hogy a birtokában levő kézzel írott könyv is tartalmaz hasonló szokásleírásokat, és a már említett várakozási félórában szóvá is tette, beszélt róla.

Persze a könyv korántsem csak ezért érdekes. De erről majd később. Egyelőre azt kell, hogy elmondjam: tulajdonképpen nem is egy könyvről van szó, hanem négyről, csak egyetlen kötetbe kötve. De még ez sem a teljes igazság. A teljes igazság az, hogy eredetileg öt könyv íródott, csak az elsőnek, úgy látszik, örökre nyoma veszett. Hogy elkallódott-e, esetleg a címzett nem tartotta érdemesnek megőrizni, ki tudja? De hogy létezett, az minden kétséget kizáróan kiderül a második könyvként megírt rész bevezető ajánlásából, mint ahogyan az is, hogy a vállalkozást a címzett végül is tetszéssel fogadta:

„A mult esztendőben Dütső szent neve napján Szegény
Musám tsekély s együgyü gondolatival olly szerentsés lett,

hogy: Nagyságodnak Nagyságos szivét hozzája le ereszkedni tapasztalta, egy szóval; reménsége és érdeme felet való kedvre talált. Nagy szerentse! ---enné többet sem nem remélhetet, sem nem várhatot. Nem is volt más igyekezete, hanem, hogy Méltóságos és Nagyságos kegyes Bárónéjának kedvében juthasson. (köszönöm Nagyságodnak) aszt meg is nyerte. Azért is a reá következet 1808-ik esztendőbéli Topolai történeteket, ugy a mint láttam, hallottam, és tudom (igéretem szerént) szórul szóra fel jedzem, és elő adom, hogy annak ideiben amaz Méltóságos és Nagyságos krajovai és Topolai Báró Nepomutzenus János kray Urfi, Méltóságodnak leg kedvesebb Mukija, azzal magát ne tsak mulassa, de Topolyája történetét mint egy tükörben lássa is.

Hogy pedig ezen Históriámnak folytatását vagy is 1808-ik esztendőbéli történeteket Nagyságodnak nem Sz Borbála az az Sz neve napján, hanem most 1809-ik esztendőre mint Uj esztendőbéli ajándékot mutatok be első oka az, hogy akkor alkalmatosságom nem volt el küldeni. Második pedig mint hogy Esztendőbéli történeteket irok sokkal jobban gondoltam az esztendőnek a kezdetitől a végig irni, mint sem két darab esztendőket össze keverni. Azért ha az Isten éltet ez után is minden esztendőben ezen napra fogok udvarolni.

Vegey kedvesen Nagyságod ezen tsekély ajándékot, és ne nézze az ajándéknak tsekélységét hanem az ajándékozónak igaz és tetzeni kívánó Szivét. Mellyet ha meg nyerek, senki sem tartya magát Szerentsésebnak mint NAGYSÁGODNAK

leg kisebb szolgálja
A Szerző”

Mi derül ki ebből az előljáró beszédből?

- ♦ Mindenekelőtt az, hogy a szerző maga sem tudta: vállalkozása nem marad-e visszhangtalan, esetleg dorgálással, rosszálló fejcsóválással visszautasított próbálkozás csupán;
- ♦ másodsor, hogy a szerzőt a kedvező fogadtatás az évkönyveket (annaleseket) író történetírók koncepciójának követésére készítette;
- ♦ harmadszor: a történeteket, noha ígérete szerint „*a mint láttam, hallottam és tudom*” szándékozott lejegyezni, mégis nem

6 De nem kizárólagosan csak a majdani földesúr (aki ez idő tájt alig 3 éves) tájékoztatására, szórakoztatására szánta, hanem a családnál szélesebb publikum számára is. Erre engednek következtetni az ilyesféle verssorai:

E Profétziának a Magyarázattya / Im ez szórul szóra ki ki / olvashattya.

(1811, 10.),

illetve a második részben olvasható magyarázatai, kiegészítő megjegyzései:

- a) *„Szülés Ezen szót azért jegyesztem meg, hogy az olvasó (kiemelés tőlem) ne értse úgy mint ha az Aszszonyok szülését emlegetném, mert némely részeiben hazánknak a barmok eledelit, az az a takarmányt szokták szülésnek nevezni.”* (1808, 48. No. 14.)
- b) *„Fáni! Így szokta a mi Meltóságos és Nagyságos Bárónénk a leg öregebb kis aszszonykáját, édeszen nevezni, noha valóságos neve Franciska, melly*

kizárólag csak a történeti hitel kedvéért, hanem *„amaz Méltóságos és Nagyságos krajovai és Topolai Báró Nepomutzenus János kray Urfi”* majdani mulattatására is írta⁶.

Ki is hát a címzett, kicsoda Topolya mezőváros földesura, akinek kisdied gyermekét, a mezőváros majdani földesurát szeretné a szerző a városában, a városa lakosaival történetekkel megismertetni? – tehetnénk fel ezek után jogosan a kérdést. A válasz röviden ennyi lehetne: Gessel Borbála, krajovai és topolyai báró Kray Ferenc özvegye.

Kevésbé hiszem azonban, hogy ennél ne szeretne valamivel többet is megtudni a kíváncsi olvasó. Ezért kicsit bővebben is megpróbálom a részletekbe beavatni.

Gessel Borbála annak a Kray Pál (1735–1804) tábornagynak a menyje, aki a franciák elleni háborúk egyik legsikeresebb osztrák hadvezére volt. Érdemeiért 1792. augusztus 9-én I. Ferenc király *krajovai* predikátummal (nemesi előnévvel) magyar báróságra emelte. 1800-ban további hadi érdemeiért 100 000 forint elengedése mellett megvásárolhatta a topolyai kamarabirtokot és még ugyanezen év végén az uralkodó a *topolyai* nemesi előnévvel is megajándékozta. A birtok megvétele után a tábornagy úr és még élő fia, Ferenc azonnal Topolyára költözött és megkezdte új birodalmának a kiépítését. Mindenekelőtt a család kényelmét szolgáló kastélynak és az ahhoz szükséges melléképületeknek az építtetését. Készültek természetesen a gazdasági épületek is: lóistállók, tehénistállók, hodályok, fejőpajták, kocsiszínek, olajütő, malom, üvegház, jégverem, kovács- és bogárnárműhely; az uradalmat szolgáló személyzetnek (inspektornak, ispánnak, kulcsárnak, kaszárnak, kovácsnak, bogárnak, kertésznek, számadóknak, cselédségnek) házak, lakások a szükséges melléképületekkel. Az építkezéssel járó teendőkön kívül az új földesúr és fia felügyelte, ellenőrizte a határban és a majorságban folyó egyéb munkálatokat is egészen 1804. január 19-ig, az apa váratlan haláláig. Ezt követően 1805. április 26-ig a magára maradt fiú egyedül irányította, felügyelte a teendőket. És azért csak eddig, mert ekkor a fiú is váratlanul meghalt, gyilkosság áldozata lett⁷. Az özvegyen maradt feleség, Gessel Borbála éppen áldott állapotban volt, és férje halála után két héttel világra is hozta ötödik gyermekét, négy lány után az első és egyetlen fiút, Kray Jánost, a krónikabeli *„Méltóságos és Nagyságos krajovai és Topolai Báró Nepomutzenus János kray Urfi”*-t.

A magára maradt özvegy a tragédia után újszülött kistia nagykorúságáig (1829-ig) egyedül vezette, intézte az uradalom ügyeit. És nem

is akárhogy! Ékesen árulkodik erről a többi között még manapság is, a csonkaságában is élményt nyújtó park, a valamikori díszkert, amely csodálatos virágaival, libanoni ciprusaival és más díszfáival az első világháború előtti időkig nemcsak Topolya, de egész Bácska messze földön híres létesítménye volt.

A címzettet tehát már ismerjük. De ki a szerző, ki lehet a topolyaiak titokzatoskodó Anonymusa?

Nos, ha valamiért hiányzik az első könyv, akkor az éppen ez. Talán ott megnevezte magát a szerző, hisz a második könyv címlapján ez áll: „irta a ki az első részt”, az utolsó háromén pedig: „irta a ki a többit”.

Nem derül fény a szerző kilétére a história több mint 200 oldalnyi szövegéből sem. Csupán imitt-amott, mint például az 1810. év eseményeit elbeszélő negyedik könyv bevezetőjében, találunk utalást a foglalkozására:

„Ki nem Astronomus a maga dolgához
Lasson nem pedig az Égi Planétákhoz.
Maradgyon a Varga tsak a kaptafánál
Borbé fog huzásnál és beretválásnál.

Nekem is aszt mondgyák jobb ha kyrielejsont
Danolok: vagy pedig temetek vén aszszont.”

(Kiemelés – P. A.)⁸
(1810, 1.)

Ebből és a könyvekhez fűzött csaknem 100 oldalnyi jegyzetanyag oktató-tanító jellegéből szinte biztosra vehető, hogy a szerző Topolya mezőváros deákos műveltségű kántortanítója volt.

A kiemelt két sor alapján gondolhatnánk ugyan papi személyre is, de ennek mindenképpen ellene szól a szerzővel megesett alábbi történet, amelynek elbeszélésére az 1811. évi események jegyzetanyagában kerít sort:

1809-ik esztendőben Ujvidékre két kotsi buzát vittem el adni, azhol akkor több Topolai kotsik is voltak, többi közöt Topolya Várassának Mernyák Pál nevezetű hadnagygya is, ki is a Piatzon egy szegény Petrovatzi Aszszonynak a tsutoráját el lopta, a Szegény Aszszony sirva kereste, vissza nem adta, hanem mi több

Martius holnap 9ik napján esik. De mivel a meg Boldogúlt Báró ezen első szülöt leánkáját, a maga nevérol (: mely volt Frantziskus:) akarta Frantziskának hivattatni, azért tartya ezen édes Atyai névnek emlékezetére mai napig is a maga Frantziska neve napját Sz Ferentz napján, az az 4ik Octoberben. Az az oka tehát hogy még eddig nem köszöntöttük, mivel a neve napját nem tudtuk.” (1808, No. 24.)

7 Jól tudgyátok, hallottátok [ezen szörnyű esetet Hazájában jországában e [Méltóság sietet, Két esztendő ezen üdö de el [nem érkezetet. Morovitzán, a nagy utzán [puska által el eset.

(1808, 25.)

8 A mondottak alátámasztását, megvilágítását szolgáló részeket az idézetekben a későbbiek során is kiemelem, de a továbbiakban ezt külön nem jelzem.

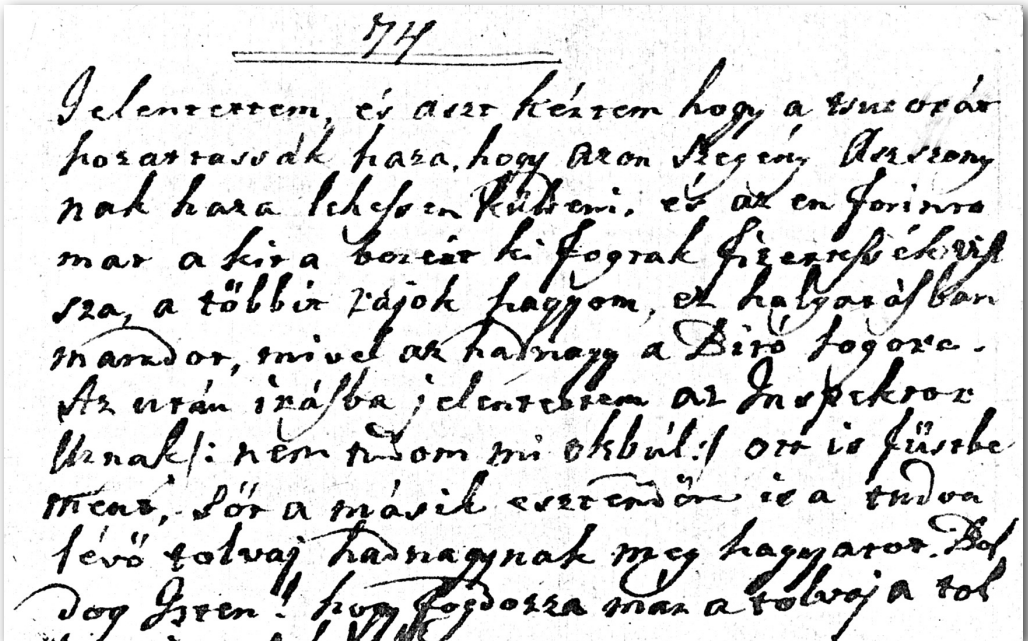

az hol én, a Bor Antallal osonnásztam a lopot tsutorát ot meg töltette azzal odéb állot. És a bor árát az én pénzembül fogták ki, Az után az Utban mivel a Bor Antal észre vette a tsutorát a kotsijokon meg találtam de el nem vehettem, sőt ha nekünk job lovaink nem lettek volna mint nékiek rosszul is jártam volna. Haza jövéen ezen történetet a Birónak, Eskütteknek jelentettem, és aszt kértem hogy a tsutorát hozzattassák haza, hogy azon Szegény Aszszonynak haza lehessen küldeni, és az én forintomat a kiti a borért ki fogtak fizetessék vissza, a többit rájok hagyom, ez halgatásban maradt, mivel az hadnagy a Bíró soga.

Azután írásba jelentettem az Inspektor Unak (:nem tudom mi okbul:) ott is füstbe ment, Sőt a másik esztendőre is a tudva lévő tolvaj hadnagnak meghagyatot. Boldog Isten! Hogy fogdossa már a tolvaj a tolvajt. Ah!!!”

(1811, 72-74.)

De még inkább ellene szól a szerző papi voltának az 1809. évet bevezető első fejezet (a szerző szóhasználatában: cikkely) néhány

sora, amely a kor divatja szerinti csillagjóslással kapcsolatban elmondja, hogy a planéták állásáról, a csillagok járásáról kinek-kinek foglalkozása, felkészültsége szerint más és más a véleménye. Az asztronómusok (vagy inkább az asztrológusok – P. A.) az uralkodó csillagkép sorsdöntő szerepéről beszélnek, a papok Szent Jánosnak az Apokalipszisben elbeszélt titokzatos látomásaira hivatkoznak a mindenkit foglalkoztató európai események magyarázatakor. (Ne feledjük: Napóleon és a győzedelmes francia előnyomulások éveei ezek.) Szerzőnk, miután kifejti, hogy képtelenség a Bibliában emlegetett Apoleont⁹ Bonaparte Napóleonnal azonosítani, ezt mondja:

*„De én a Sz Írást itt nem fezegetem
Tsak a szó nem egyez asztat emlegetem.
Nem is bizták aszt rám mert én Theologus
Nem voltam, es nem is leszek soha Skotus.”*

(1809, 7–8.)

Skotusról a jegyzetekben ezt írja: „... a Sz Írást magyarázó, annak értelmét tanult bölts férfit...” Én még hozzátehetem, hogy 1265 és 1308 között élt skót születésű teológus és filozófus, a *skotizmus* atyja. Filozófiájában a lété, erkölcstanában az akaraté, teológiájában a szereteté az elsőbbség. Filozófiai rendszerének kiindulópontja Isten abszolút szabadságának állítása, amelyből egyszerre következik a teremtett világ egyetemes esetlegessége és a teológia racionális tudományként való értelmezésének lehetetlensége.

Úgy vélem, az eddig előadottak elég perdöntő érvek ahhoz, hogy a szerzőre kizárólag csak mint Topolya mezőváros XIX. század eleji kántorára, kántortanítójára gondoljunk.¹⁰

És a mű? Hiszen az itt van, ha a szerző kilétét egyelőre homály fedi is. Eddigi tudásunk és tudomásunk szerint ez ideig szűkebb pátriánkban ez az első és egyetlen összefüggő írásos magyar nyelvű emlék a XIX. század közvetlen elejéről, amely verses formájával arról ad tanúbizonyságot, hogy hódoltak itt az írásnak mostohább időkben is.

Műfaji meghatározása elég körülményes. Hisz nyilvánvaló, hogy történelmi szándékú, de az is kétséget kizáróan igaz, hogy irodalmi jellegű alkotás is. Egyszerre vannak benne jelen a történelmi hitelt igénylő tényyszerűségek, a poétai ízt sugalló költői remeklések és nem

- 9 Görögül *Apollion* – annak az angyalnak a neve, aki a pokol mélysége felett uralkodik
- 10 Virág Gábor föltételezése, hogy a szerző nem más, mint *André Istvány Topolyai Kántor*, szinte biztosan állítható. Ő volt az, aki a verses törtélemben oly sokszor sorra kerülő köszöntések alkalmával az elsőként Deák nyelven (latinul) köszöntő Latzkó Antal jegyző után és a harmadikként német nyelven köszöntő Donáth Ferenc iskolamester előtt másodikként magyar nyelven köszöntötte az ünnepeleket:

*Az első köszöntést
Latzkó Antal keszte
Nagyságát Deákul
e kép köszöntötte.*

*Második köszöntést
az André kezdette
Amint következik
Magyarúl végezte.*

*Harmadszor a Donáth
e Német verseket
Mondotta be zárván a
köszöntéseket.*

(1810, 56–59.)

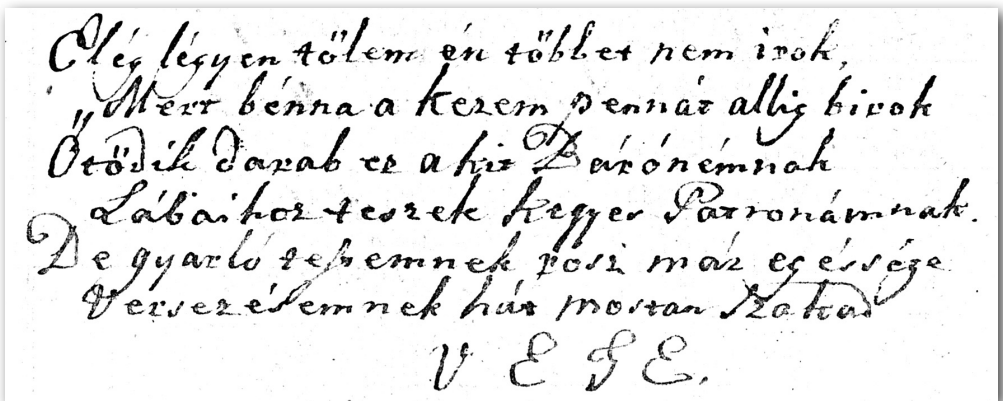
utolsósorban a mindennapok közvetlenségét árasztó gördülékeny elbeszélések. Mindezt figyelembe véve nevezhetnénk akár *históriás ének*nek is, de még inkább régi értelemben vett *verses históriának*, mai szóhasználattal *verses krónikának*.

A könyvek szerkezeti fölépítését illetően megállapítható, hogy mindegyik könyv két részből áll. Az első rész mindig maga az esztendő eseményeit elbeszélő *verses* alkotás, a második pedig az ezt kiegészítő, az első részben említett személyek, tárgyak, ismeretlen fogalmak jegyzetben megadott *prózai* magyarázatai. Amolyan lábjegyzetfélék, csak nem a lap alján, hanem a mű végén, önálló fejezetben, a szerző megfogalmazása szerint: „*Második Rész Az Első Részben levő jedzéseknak Magyarázása*”.

Terjedelmét tekintve a négy könyv 5300 verssort és mintegy 2800 sor prózai szöveget tartalmaz az alábbi elosztásban:

A könyv sorszáma	Az esztendő, amelynek eseményeit elbeszéli	Az Első rész, azaz a verses főrész terjedelme	A Második rész, azaz a jegyzetek, magyarázatok terjedelme
2.	1808.	42 oldalon kb. 1050 sor	11 oldalon mintegy 310 sor
3.	1809.	42 " " 1050 "	18 " " 505 "
4.	1810.	66 " " 1650 "	25 " " 700 "
5.	1811.	62 " " 1550 "	45 " " 1260 "

Ilyen mennyiségű szöveg áll tehát a további kutatások rendelkezésére.

■■■

1.

A verses história (vagy a továbbiakban az egyszerűség kedvéért talán csak krónika) minden évben teljes részletességgel beszámol a bárói család tagjainak, mindenekelőtt a bárónénak, a kisdéd báró Kray úrfinak, és az elsőszülött Fanni (Franciska) kisasszonynak névnap-i köszöntéséről.¹¹ Szinte az eposzok hangulatát utánozva vonultatja fel a mezőváros előljáróit a kastélybeliek köszöntésére. Színre lépésük előtt fel is készíti őket:

*Ezer nyoltz száz és hét esztendő fogytára
Viradván December harmadik napjára
Topolya Birája a Váras dobjára,
Rá veret, Esküttit gyűjti egy rakásra.*

(1808, 1.)

Miután együtt vannak:

*Tsábrádi a Biró mint egy Demostenes
Kinek minden Szava fontos és egyenes,
Prosopopiában ülven let félelmes,
Szóllot: mostan ki ki hogy légyen figyelmes.
Azomban páltzáját jobb kezében vette,
Sövegét pedig az bal térdére tette,
Egy nagyot köhentet szavait így kezte,
Minnyája halgatot még el nem végezte.
Hallya kentek mostan azért doboltattam,
Minnyájokat öszve azért szóllitattam,
Kalendáriomat nem rég olvastattam,
Holnap Borbála lesz abból aszt hallottam,
Az pedig Bárónénk Neve ünnep napja,
Illik hát tőlünk is tartassék pompája
Köszöntsük: nyillyon meg kinek Szája
Este hat óráig Készüllyünk hozzája.
A kaszszir most mindgyárt mennyen puska porért
Az egyik kis biró fusson puskásokért,
A másik szaladgyon mind a Tzigányokért
Ebet nyer: ki nem jön el maradásáért.
Kentek pedig mostan már haza mehetnek*

11 Lásd a 6./b alatti jegyzetet!

■■■

*Szépen öltözzönek és fésüködgyönek,
Köszöntéshez pedig jól el készüllyönek,
A rendelt üdöre meg is jelennyenek.
A népek eszt halván nagyon örülének,
Szerte széjjel mentek fel is készülének
Tisztes ruhájokban meg is jelenének
El rendelt folyása, ez köszöntéseknek.*

És most rendre következnek a bíró és a tizenegy esküdt négy-négy soros köszöntései. Valamennyi a szőlők szerencsekívánatait fejezi ki, valamint bánatát, hogy a báróné ezen a jeles napon már nincs Topolyán, és így nem csókolhatnak neki kezét, és a lábához sem borulhatnak hódolatuk jeléül. A báróné ugyanis a többi bácskai földesúrhoz hasonlóan az őszi esők beállta előtt a tavaszi langyosság visszatéréig Pesten vagy Pozsonyban tartózkodik, ahogyan arról a történelmi író többször is megemlékezik:

*Illyen itt a szokás minden esztendőben
Bárónénk név napján gyülekezünk egyben
Mint tőlünk ki telik oly parádát teszünk
Meg tisztelésére holtig készek leszünk.*

*Igaz személyéhez nem lehet szerentsénk,
Hogy drága jobbjához tsókkal békülhetnénk
Mert már Octoberban mindég fel megy Pestre,
Azért tsak házához járunk köszöntésre.*

(1808, 6.)

*Ezer nyoltz száz hétben Simon Judás napján,
October holnapnak huszon nyoltzadikán
Nagyságos Bárónénk téli quartélyára,
Pestre ment Topolyát hagyta árvaságra.*

(1808, 12.)

*Akkor a Bárónénk jó üdők folytáig
Itt maradt November huszadik napjáig.
Akkor el butsuzot téli Quartélyára,*

*Pestre ment; mikor tér vissza Topolyára
Asztat nem tudhattuk; bár nagyon ohajttuk,
Reményük: Április holnapban meg láttuk.*

(1808, 36.)

E kis kitérő után térjünk vissza a köszöntőkhöz, és lássuk, kik is valójában Topolya mezőváros elöljárói 1807-ben?

Név szerint a következők: Csábrádi János bíró, Zóki István öreg esküdt, Linder István esküdt, Mendei József esküdt, Miszinszki Mihály esküdt, Kováts Mihály esküdt, Fontányi János esküdt, Varró József esküdt, Boris György esküdt, Szokolai András esküdt, Ketzeli András esküdt és Majtényi Ignác esküdt.

Mint a krónikából kiderül, a városvezetők megbízatása egy évre szólt. Annak lejártá után új választás következett, de az új választás nem zárta ki az újraválasztás lehetőségét. Minderről meggyőződhetünk, ha összehasonlítjuk a következő négy év megválasztottjainak listáját.

1808-ban megválasztottak: bírónak Kováts Mihály, esküdteknek Sós Mátyás, Csábrádi János, Szokolai András, Fontányi János, Ketzeli András, Linder István, Bábi János, Rak Mihály, Mendei József, Szttyelik Majlát János és Blahó László.

1809-ben: bíró Sinkovits József, esküdtek Pajzer György, Kókai József, Linder István, Szokolai András, Varró János István, Mák Péter, Rak Mihály, Fekete János, Fontányi János, Miszinszki Mihály és Sütő József.

1810-ben: bíró Sinkovits József, esküdtek Sipos István, Varró János István, Kókai József, Mak Péter, Linder István, Szokolai András, Fontányi János, Sütő József, Bentsik Márton, Ötvös Mihály és Rak Mihály.

1811-ben: bíró Rak Mihály, esküdtek (kivételesen 12 fő!) Pelle András, Sinkovits József, Ötvös Mihály, Sütő József, Bábi János, Kováts Mihály, Szokolai András, Betskei László, Keszeg Márton, Hajnal Antal, Mák István és Varró István.

A verses história felölelte öt év alatt városi elöljáróként 33-an élvették a választók bizalmát. Ábécésorrendben (a nevek ma szokásos írásmódja szerint), tisztségük (b = bíró, e = esküdt) megjelölésével éves bontásban a következők:

	1807	1808	1809	1810	1811	Összesen
Bábi János		e			e	2
Becskei László					e	1
Bencsik Márton					e	1
Blahó László		e				1
Boris György	e					1
Csábrádi János	b	e				2
Fekete János			e			1
Fontányi János	e	e	e	e		4
Hajnal Antal					e	1
Keceli András	e	e				2
Keszeg Márton					e	1
Kókai József			e	e		2
Kováts Mihály	e	b			e	3
Linder István	e	e	e	e		4
Majtényi Ignác	e					1
Mák István					e	1
Mák Péter			e	e		2
Mendei József	e	e				2
Miszinszki Mihály	e		e			2
Ötvös Mihály				e	e	2
Pajzer György			e			1
Pelle András					e	1
Rak Mihály		e	e	e	b	4
Sinkovits József			b	b	e	3
Sipos István				e		1
Sós Mátyás		e				1
Sütő József			e	e	e	3
Szokolai András	e	e	e	e	e	5
Sztyelik Majlát János		e				1
Varró István					e	1
Varró János István			e	e		2
Varró József	e					1
Zóki István	e					1

A megbízások számát tekintve legmegbízhatóbbnak Szokolai András bizonyult, öt minden évben megválasztották. Fontányi Jánostól, Linder Istvántól és Rak Mihálytól a választóik egy-egy évre vonták meg a bizalmukat. Három ízben kapott megbízatást Kováts Mihály, Sinkovits József és Sütő József. Két évben volt előljáró Bábi Já-

nos, Csábrádi János, Keceli András, Kókai József, Mák Péter, Mendei József, Miszinszki Mihály és Ötvös Mihály. A többiek megbízatása egy-egy évre szólt.

Ennél talán érdekesebb, hogy néhány családnévvel (Blahó, Boris, Miszinszki, Sztyelik, Zóki) Topolyán ma már egyáltalán nem is találkozni.

2.

Beszámol a krónika a földesúri igazságszolgáltatásról, azaz az úriszék működéséről is.

Az úriszék vagy latinul *sedes dominalis* olyan feudális jogintézmény, feudális bíróság volt, amely Magyarországon a XIII. századtól 1848 áprilisáig, a jobbágyság eltörlésének napjáig működött. Alkalmi jogintézmény volt, és kizárólag csak a földesúr birtokán és a földesúr megbízatásából ítélkezett. Eleinte a földesúr birtokán élő vagy elfogott minden nem nemes személy felett mindenféle ügyben (lopás, rablás, gyújtogatás, emberölés, lázadás, engedély nélküli elköltözés [szökés] stb.) teljhatalommal, később csak a kisebb ügyeket, elsősorban a jobbágyok egymás közötti ügyeit tárgyalta, a súlyosabb vétségek (rablás, gyilkosság, gyújtogatás stb.) ugyanis már a megyei, illetve a királyi törvényszék elé tartoztak. A jobbágyok ugyanis igazságért elsősorban a saját földesurukhoz folyamodhattak, és panaszukat csak akkor vihették fölsőbb fórumok elé, ha a földesúri ítélettel netalántán nem voltak megelégedve.

A verses história által felölelt öt évben Topolyán három ízben ült össze a feudális bíróság. Először 1808. október 10-én, másodszer 1810. február 23-án és harmadszor 1811. április 2-án.

Az elsőről így számol be az ismeretlen krónikás:

*Az hol sok az ember ott sok pör is támad
Főként ha az üdö esztendőkre halad.
Ugy meg szaporodik panasznak nints vége,
Egy ember másiknak boszszus ellensége.
Ugy történt itten is sokára haladot,
Hogy Uraság Széke nem volt; nem tartatot.
Azért a sok pörnek hogy vége szakadgyon
Egyik a másiknak egyszer békét hadgyon.
Uraság Széke volt, tartatot Topolyán
October holnapnak a tizedik napján.*

*Itt az elöl ülő volt Vojnits Máté Úr
 Másik Szolga Biró Pertits Damián Úr
 Török Sándor Esküt Veres Fiskálissal
 Tersztyanszky János Úr Vojnits Mihály Urral.
 Jelen voltak itten: Sokat el végeztek
 Fáradhatatlanul negyed napig ültek.*

*Sok Paraszt a Derest meg nyargalta fekke
 Keserü pilulát sokan nyeltek nyögve.
 De még sem lett vége máskorra halaszták
 Aszt nem lehet tudni mikorra maraszták.
 Sok nehezen várja sok pedig fél tőle
 Sok a kutzkóban is el bujna előle.*

(1808, 35.)

A másodikról pedig így:

*Februariusnak huszonharmadikán
 Volt Uraság Széke nem több két nap folytán.
 Tizen kettedikén Martzius holnapnak
 Ujra el kezdődöt bajos volt sokaknak.
 Akkor elöl ülő Vojnits Máté Úr volt
 Pertits Szolga Biró Markovits Fiskalis,
 Vojnits János Esküt, voltak több Urak is
 Itt jelen kik minden bajokat végeztek,
 Sok darabosokat egyenesé tettek.
 Veres Fiskalis akkor nem jöhetet,
 Mert épen egynehány pilulát be vett.*

(1810, 18.)

Az úriszék harmadik üléséhezéről ezt tartja fontosnak följegyezni:

*Midőn be érkezet második Április
 Tartatot Topolyán Sedes Dominalis
 Uraság Székinek kit hijunk Magyarul
 A kinek baja van, az olly ide járul.
 Ez Uraság Széke tartatot négy napig
 Sok goromba pörök végeztettek addig.
 E Székben a Proses Bojnyik Benjamin volt*

*Ki Báts Vármegyének első jedzője volt.
Mostan Posegának Első Vitz Ispánnya,
Ez Urnak el mentét Báts Vármegye bánnya.
A Szolga Biró Úr Pertits Damian is
Vojnits János Esküt Martinka Fiskalis
Itt voltak Végeztek sok féle pörököt
Sokan szemekhez dörgölték öklököt
Mert a kik az árkot hibásan ugrálták
A ki fitzamodot bokájok fájlalták.
Olyak kik a lopot kotsikot el huszták,
Mostan itt a derest hasalva nyargalták.
Oh! Fájdalom! De Sok e Szép Vármegyében
Tóbiás mondását rakja a zsebiben!!!*

(1811, 15–16.)

Erről a bibliai vonatkozású képről már a szerző sem hitte, hogy világos lesz előkelő olvasójának, ezért a magyarázó részben a következő kommentárt fűzte hozzá:

Az Oo testamentombeli öreg Tobiás, midőn világtalan volna, és a Felesége egy ketske gödöllét haza vitt volna így szollot. *Meg lássátok, hogy valamiképen lopot ne legyen adgyátok meg aszt az urainak mert nem szabad nekünk a lopotbul valamit ennünk avagy illetnünk.* Tób Cap 2 V 21.

Boldog Isten! Topolyán a lopást (tsak jó el tehesse) bűnnek se tartják, lop itt a gyermek, fiatal, sőt még az öreg is, a mult Augustus holnap 1-ső napján Pap Mihály Topolai lakosnak három lovait el lopják mint hogy szegény ember rajta szánakodánk, mi történik? 15-ik Aug Bajsán a Butsun a nevezet kár vallot Pap Mihályra Tsismadiák magát vetik, a Szúrt a nyakából le húzzák, mivel két pár tsismát lopot. De hogy is ne lopnának Topolyán midőn a Tolvajok nem is büntettetnek...

És ezek után elbeszéli a már korábban idézett saját esetét Mernyák Pál topolyai hadnaggal és a petrováci szegény asszony csutorájával kapcsolatosan.

Az idézett részekben két sort is kiemeltem – az egyik: *Sok Paraszt a Derest meg nyargalta fekve*, a másik: *Mostan itt a derest hasalva nyargalták* – mert úgy vélem, a mai olvasó számára talán már a de-

res sem azt a padszerű alkalmatosságot jelenti elsősorban, amelyen hajdanán az elítélteket megbotozták, hanem dérral lepett, késő őszi, esetleg téli tájat vagy őszi hajsziint, esetleg állatszint (leginkább lóét). Pedig valamikor, a jobbágyság megszűnése előtti századokban testfenyítő büntetés végrehajtására szolgáló, támla nélküli pad volt, amelyre az elítélteket ráhasaltatták, kezét, lábát, derekát kötéllal, szíjjal lekötötték, esetleg vaspánttal odaszorították, hogy a fenyítés alatt ne rúgkapálhasson, ne mozoghasson. A fenyítés lehetett *vesszőzés*, *botozás* vagy *korbácsolás*. Az első kettő eszköze a pálca, illetve a bot volt, a korbácsolásé pedig az áztatott kötéllal vagy a szíjkorba. Ezek után már, úgy hiszem, nem okoz fejtörést a kiemelt sorok értelme.

3.

A ránk maradt és a véletlennek köszönhetően előkerült XIX. század eleji verses nyelvemlék egyik legfőbb értéke nyelvi tisztasága. Mintha csak ma mesélne az ismeretlen szerző! Szavai az élőbeszéd varázsával csengnek, stílusa oly ízes, hogy olykor a népi mesemondók egyszerű közvetlenségét, olykor pedig Csokonai nyelvi bravúrait juttatja eszünkbe.

A fentiek megvilágítására, valamint arra, hogy mennyire függött a paraszti lét az időjárás szeszélyeitől, az 1809. év viszontagságait elbeszélő *Második Tzikkely* első részét választottam:

*A midőn be köszönt az el múlt esztendő,
Már ött héttől fogva havas volt az üdő
Mert meg Novembernek huszon ötöd napján
Le eset, és tartot mindenkor egy formán.
Egész Sz Pál napig akkor jó üdő lett
Az hó mindenestül nagy hamar el veszet,
Az ju tartó gazdák hoppot kiáltottak,
Gondolták a télen már által ugrottak.
De nem sok üdő telt újra vakaródtak,
A mint majd meg hallyuk mint fáztak s. izzadtak.
A sok havat hamar jó üdő követte
A patsirtakot is éneklésre vette.
Juhok a mezőkön kedvekre legeltek,
A gazdák pediglen szántottak, vetettek.*

Februariusnak negyedik napjára,
A sok hónap leve gyűlvén egy rakásra,
Topolai vizet úgy meg áraztotta,
Hogy az Utzákot is sok helyeken mosta.
Hidak vagy töltések rajta nem maradtak,
Azért az emberek vállúkon¹² át jártak.
Néha egy vállúban mivel sokan ültek
Mind subástúl sokan jól meg is fürödtek.
A Váras közepén lakó Szigetiek
Körül voltak véve mind¹³ a Ratzkeviék.
A Templer¹⁴ ladikján azok ki s. be jártak
Nem tudván evedzni sokszor meg is áztak.
Ezen víz áradás nem tett más károkat
Hanem hogy le döntöt igen sok falakat
Sőt hasznot tett hozot igen sok halakot,
Tsinált egész nyárra barom itatokat.

Tizenketted napján Februariusnak,
Az órra vere folyt ujonnak sokaknak,
Ujra nagy hideg lett fagyot sok hó hűllet
Sz Josef napjaig egy formán meg állot,
Gazdák az Órrokat Szitták nyöszörögtek,
A birkák vetéltek, egymásra dögöltek.
Volt hasi a Zsidók hordani sem győzték,
Az árát mint magok akarták fizették,
Gazdák a takarmányt mindenüt keresték
Kévéstül a buzát és zabot etették.
A kik négy esztendős búza szalmát kaptak
Az olyanok semmi hijjával sem voltak,
De a toklyók még is a padlásra másztak,
Ürük ellők meddők rúdra vántzorogtak.
Egy szoval az juhok a telet siratták,
A nyarat közülök kevesen várhatták,
Töbnyire bőrökbül önként kivetkőztek
Hersli¹⁵ javaival öszve keverődtek.
Tsak hogy a bőr sem volt már igen kelendő
Mert rihes, himlős volt mind Ürü mind meddő.
Ellő bőre pedig nem ért semmit másra
Hanem lantornának putri ablakjára.

12 vályúkon

13 mint

14 Templer Antal molnár,
malomtulajdonos.

15 Zsidó kereskedő.

*Szarvas marhakot is sokakat meg nyúztak
Sok meg únt háموkat a lovak itt hagytak.*

16 *Város* szavunk az erődítményt, fallal meg-erősített helyet jelentő *vár* szavunk -s melléknévképzős származéka. A képző előtti *a* vagy *o* kötőhangzó történetére épp az a jellemző *város* szavunkban is, mint az edényt jelentő *lábás~lábos* szavunk kötőhangzójára. Csak amíg ez utóbbinál mai köznyelvi kiejtésünk és irodalmi helyesírásunk is egyformán helyesnek fogadja el mind a két alakot, addig a *város* esetében a *váras* alak ma már régiesnek, elavultnak számít. Ám hogy az lett volna a XIX. század elején is, amikor szerzőnk is használja, korántsem állítható. Az ingadozás ugyan már jelen van. Szerzőnk még gyakrabban él a *váras* (*várasa, várasában, várasban, várasokban* stb.) alakokkal, de már nála is megjelenik a *város* forma. Például: *Pestnek várossaba, Zombor várossát.*

*Azomban be köszönt napja Sz Josefnek,
Vége lett a komor kegyetlen rút télnek.*

...

...

*De a gazda még is vakarta a fejét
Igen nagy gond furta az agya veleit,
Mert a takarmánya végképen el fogyot
Erőtlen marháin semmit nem szánthatot.
Még Sz György napkor is kopasz volt a mező,
Erőtlen pediglen mindég az éhező.
Aszt gondolta tehát hogy majd be nem szánthat,
Ki nem szánt, vett pedig az olly nem arathat.
A De az Úr Istennek hatalma aszt tette
Minden ember földgyét szépen be vethette.*

*Adot szép mezőket gyakran szép essőket
Meg áldá Felsége mind a vetéseket.
Soha olly szép földgye nem volt Topolyának
Mert bővsége vala mind egynek mind másnak.
A legellő jó volt, széna elég termet,
Volt annak sok dolga a ki sokat vetet.
De az jó termés is vált szomorúságra
A parasztnak mert nem ért maga dolgára.
A sok hajtogatás terhes volt felette,
Nyugovó oráját éjjel sem lelhetle.*

Nem kívánok azonban külön is foglalkozni a választott részletben is bőven előforduló szóképekkel, költői alakzatokkal, szólásokkal, közmondásokkal, ám a filológiai hitelt igénylő helyesírással igen, mert a ma érvényben levő helyesírás szabályait ismerő olvasót talán mégiscsak zavarja, ha folyamatosan azt látja, hogy az idézett részletek helyesírása eltér az általa ismerttől. Itt van mindjárt például a címben szereplő *város* szavunk *várasa* alakja.¹⁶ Ma ezt már minden kisiskolás hibásnak találná. Ha azonban elárulom, hogy helyesírásunk egységesülése, mindenkire „kötelező” jellegű szabályozása csak 1832-ben következett be, akkor ez az eltérés mégsem lesz annyira zavaró, megbotránkoztató, hisz addig mindenki úgy írt, írhatott, ahogyan

tudott, illetve hogyan tanítójától, mesterétől megtanult. A mesterek írásgyakorlatát viszont a protestantizmus elterjedése után a vallási, pontosabban a felekezeti hovatartozás befolyásolta. A protestánsok főleg a bibliafordító Károli és a zsoltárfordító Szenczi Molnár Albert révén a Heltai-féle helyesírást alkalmazták. A katolikusok helyesírását pedig a hitszónok Pázmány Péter és a bibliafordító Káldi György minden szempontból átgondolt, következetes helyesírása irányította. A két helyesírás között azonban nem voltak igazán lényegesnek mondható elvi eltérések. A különbségek inkább az egyes hangok jelölésében mutatkoztak. A protestáns helyesírás például a *c*-t többnyire *tz*-vel, a *cs*-t *ts*-sel jelölte, ezzel szemben a katolikus a *c* hang jelölésére rendszerint a *cz*-t, a *cs* hang jelölésére pedig a *ch*-t használta.

Ettől eltekintve azonban mindkét helyesírásban a kiejtés hű tükrözését követő fonetikus elv uralkodott. A szavak alakítani elemeinek (tő + képző/jel/rag) kiejtésbeli változásával mit sem törődő etimologikus (szóelemző) elv csak a XVII. század második felében kezdett el erősebben érvényesülni. A XVII. és a XVIII. század helyesírási fejlődése eredményezte a hangok időtartamának rendszeres megkülönböztetését is, bár ekkor még mindig igen keverék és megosztott jellegű volt a helyesírási gyakorlat. Az egységesülés a felvilágosodás hatására kezdődött. A felvilágosodás korának írói ugyanis már nem felekezeti alapon, hanem valláskülönbség nélkül szóltak a nemzethez, és helyesírásukban sem a felekezetük helyesírása volt a mérvadó, hanem a célszerűség. Így aztán, aki a XIX. század fordulóján írt, az – szinte kivétel nélkül – keverék helyesírással írt. Volt, aki a protestáns *tz/ts* és a katolikus *láttya*, *tudgya* változatot használta, volt viszont, aki a katolikus *cz/ch* és a protestáns *látja*, *tudja* változatnak hódolt, volt olyan is, aki a kettő teljes összevisszaságával élt. Szerzőnk helyesírására az első változat használata a jellemző. A *c*-t következetesen *tz*-vel jelöli (*tzikkely, piatzon, Morovitzán, utzán, Frantziska, nyotz, Latzkó*), a *cs*-t *ts*-sel (*patsirtakot, parantsolatit, Tsábrádi, tsitseregnyi, kotsi, tsókkal*), a *t*+*j*, a *d*+*j*, az *n*+*j*, az *l*+*j*, *gy*+*j* hangkapcsolatot pedig *tty/ty* (*láthattya, ohajttyuk, forgattya; poszttyát, tarttya*), *dgy/gy* (*földgyét, tudgya, szakadgyon, mondgyák; álgyon, iparkogy*), *nny* (*bánnya, mennnyünk*), *lly* (*féllyed, hallyuk, nyíllyon, készüüllyünk, tisztellyed*), *gygy* (*hadnagygya*) betűkapcsolatokkal. Az összeolvadás eredményezte hangokat hasonlóképpen: *jedzem, jedző, minnyája, tetzeni*.

De más hangtani jelenségeket is megfigyelhetünk. Így például a *-ból, -ből; -tól, -től; -ról, -ről* határozórag helyett a zártabb *-búl, -bül;*

-túl, -tül; -rül, -rül alakokat használja, de nem elég következetesen, így szövegében hol a hosszú, hol a rövid, alakok olvashatók: *tavaszbúl, bőrkébúl, szomszédútúl, öregektül, szórúl, Gergelyrül; országábúl, szeretetbúl, a kibül ~ a kibül; felitül, emberektül, dolgairul, magyarul*. Ritkán ugyan, de előfordulnak a mai írásmódnak megfelelő alakok is: *holtakról, kalapozásáról, üdőtől*, illetve rövid változataik: *kaparásáról, tyukoktól* stb.

A hangok időtartamának jelölésében – bár azok fontos nyelvi szerepével tisztában van – más esetekben is ingadozik, mint ahogyan a nagy- és a kisbetűk használatában is elég következetlen, hogy csak a szembetűnőbb jelenségeket említsem.

Néhány szóban a ma szokásos *i* helyett *ü*-t használ és fordítva: *üdő, dütső*; illetve *rihtül, rihes*.

Lehetne még sorolni a maitól eltérő változatokat, de fölösleges. Szerzőnk úgy írt, ahogyan kortársai is, illetve ahogyan akkortájt tartották helyesnek az írást.

4.

Az időjárással kapcsolatos események megörökítésével nemcsak arról tájékoztat bennünket, késői olvasóit az ismeretlen szerző, hogy kétszáz évvel ezelőtt is voltak rendkívüli, az átlagostól eltérő időjárású esztendők, hanem arról is, hogy egy falusi jellegű mezővárosnak, mint Topolya, ebből fakadóan miféle gondjai támadtak. A jobbágy-sorban élő lakosság főfoglalkozása ugyanis a juhtartással kiegészülő földművelés volt. Egzisztenciáját illetően tehát nem volt mindegy, hogy szánthatott-e, legeltethetett-e, vagy – mint 1808-ban – az eget kémlelve rettegett:

*Februáriusnak tizenkettedikén
Essőzni havazni kezdet már reggelén.
Estvélig arasznyi hó földet borítá,
A következet nap fellyebb szaporítá.
Harmadnapra veszet, juhászok örültek,
De más napon reggel tsak el nem szédültek.
Mert a Tóth Tátrábúl a Boreas fütyült
A föld térdig érő hóval lett be terült.
Fagyot nagy hideg lett, szüntelen havazot,
A ju tartó gazda reszketet úgy fázot,*

*Mert a takarmánnya szűkült kevesedet,
Az üdő pediglen semmit nem engedet.
Unalmasab telet mint ez volt nem láttam,
Az öregektől is soha nem hallottam.
Se kotsin, se szánkán nem lehetet járni,
Pénzért sem lehetet szülést¹⁷ találni.
Mert e nagy hó tartot hét hét hat napokig,
Epen Aprillisnek hatodik napjaig.*

(1808, 18.)

Nemcsak a határba nem lehetett kimenni, nemcsak a szomszédos településeket nem lehetett megközelíteni, de a városban élők közlekedése, mozgása sem volt akadálymentes:

*Még a városban is keserves volt járni,
Térdig s. azon felyül kellett gázolni.
A ló hasig járta néhol el is bukot.
Sem ide sem oda hajthattak juhokot.
Széna szalma fogyot nagyon a kertekből
A Bankó tzedulák szint ugy a zsebekből.*

(1808, 19.)

Persze nem minden tél volt ilyen kegyetlen, és takarmányból sem volt mindig ekkora hiány:

*Ezer nyoltz száz tizenegyedik esztendő,
A midőn be köszönt havas volt az üdő.
De volt elég fűtőnk nem gondoltunk véle
A ju tartó gazdák sem féltek most tőle.
Volt elég takarmány mostan el tarthatták,
Mind őszit tavaszit mert el nyomtatgatták.*

(1811, 5.)

Azonban nemcsak a telek voltak kemények és kegyetlenek, nemcsak a hét hét hat napokig tartó hó jelentett katasztrófát emberre, állatra egyaránt, hanem a hirtelen támadt nyári viharok is, amilyen az 1809. évi volt:

¹⁷ Lásd a 6./a alatti jegyzetet!

*Junius holnapnak nyoltzadik napjára
Eolus szolgálit ereszté portára,
Kik e Vármegyében dulasokat tettek,
Topolyán által is sok károkkal mentek.*

*Templom sekrestyeit ujra ki takarták
A másfél esztendő fedelit le szórták.
A szőlőket pedig és benne sok fákot,
Tördeltek rongáltak igen sok házakot.
A zöld rendeket is szét szórták keverték
Kotsikat, lovakkal együtt döntögették.
A nagy zapor pedig mind a vetéseket
A földhöz raggatta tett ijedéseket,
De hogy fel szaradtak ujra fel állottak
A károk ezekben csak tűrhetőek voltak.
Aszt el is felejtém fellyebb meg mondani
Pedig szükségesnek tartom aszt fel tenni
Eolus szolgálit miként veszekedtek
Emusitzi pusztán melly károkat tettek
Uraság szállását nagyon meg koppaszták
Az épületeknek teteit le hánták.*

(1809, 36–37.)

A Medárd-napi szélvihar tehát elsősorban az épületekben tett nagy kárt csakúgy, mint a másfél évvel korábbi:

*Igaz tizedikén Januariusnak
A kegyetlen nagy szél sok kárt tett sokaknak
Boglyát kazalokat kertekben szét szórtá
Sok házak teteit épen le forgatta.
Templom Segrestyeit egészben le fedte,
De aszt az Uraság mindgyárt be fedette.*

(1808, 17–18.)

A nyári zivatarokkal járó égiháborúk sem voltak ritkák. Az égzengéssel, villámlással járó komor fellegek szinte minden évben megjelentek:

*Kilentzedik napon Julius holnapban
A ménkü be ütöt Sztyelik boglyájában.*

*Az ugyan el eget de más kár nem eset,
Mert az emberektől környül vétettetet.*

(1809, 37.)

1811-ben május 21-én látogatta meg Topolyát egy ártatlannak látszó borulás, amelyből a későbbiek során olyan zivatar támadt, hogy a felhőszakadás okozta áradás még halálos áldozatot is követelt:

*Baja felől a ki délhez közelgetve
Szél nélkül érkezet tsendesen zörögve,
De mivel lövésit osztán kettőztette
Az harangozó is mingyárt köszöntötte
De gerjedt haragját nem engesztelhette
Mivel tiszteletit igen későn tette.
Mint egy veréb tojás olly golyobisokat
Sűrűen szórt reánk sőt még nagyobbakat
Eleinte pedig tsak szárazon szórtá,
De osztán vizeit úgy meg indította,
Hogy golyobisokkal egyelest ugy szakadt
Utzaikon a víz mint Duna meg áradt.
Egy Tótnak a leányát habja el is kapta,
Meddig ki foghatták aszt meg is fojtotta.*

(1811, 33.)

Ahogy az idézett részletből is kiderül, amint a borulás komolyabbra fordult, a harangozó megpróbálta a bajt vihar elé harangozással elhárítani, de kevés sikerrel. Az égiháború iszonyú dörgés és villámlás közepette kitört, és szórtá villámain, melyek közül az egyik egy üresen álló istállóba csapva tüzet is okozott:

*Azomban a víz köszt a sok tűz szikrázot
Hideg a meleggel erőssen tsatázot.
Főként vagy háromszor olly kemény lövést tett
Hogy a föld meg rendült majd meg siketitet
Tóth György istállóját pumája el érte,
Jó hogy üressen volt mert aszt el égette.
Mivel pedig igen sok volt a le hült jég
Minnyájunk sziviben nagy volt az ijedtség*

*De hála az Úrnak türhető lett a kár,
Noha az illy veszély a nélkül ritkán jár
De köszönnye is meg az jó harangozó,
Tudom jól hogy máskor leszen job vigyázó
Nem ereszti ő be felyhőt az határban
Hogy ha akar buzát tölteni zsákjában.*

(1811, 35.)

Volt esztendő, amikor a zivatar egész szokatlan időpontban, már márciusban meglátogatta Topolyát. 1810-ben például már februárban megenyhült. 9-én el is kezdtek szántani. De csak egy hétig szánthattak, mert akkor ismét hidegre fordult, megfagyott, és

*... a földből az ekék ki fagytak.
Nagy hideg lett hanem nem tartot sokáig
Tsak egy hétig az az Szent Mátyás napjáig.
Akkor meg eresztet meg lágyult az üdő,
Szánthattak vethettek volt mindég jó üdő,
Söt hetedik napon Martzius holnapban
Olly villámlás dörgés volt valamint nyárban.
Volt ékes kikelet, volt gyönyörű tavasz,
Nem volt mint a másik olly mustoha ravasz.*

(1810, 12.)

5.

A bárói család névnapjait a mezőváros lakosai is számon tartották, és amint már korábban ismertettem, jobbágyi függőségükből következően rendszeresen meg is ünnepelték. A bárói család névnapjain és az egyházi ünnepeken kívül számon tartották az év egyéb jeles napjait is. A krónika ezek legtöbbjét csak mint időpontot (Sz György napkor, Sz Josef napjáig, be köszönt napja Sz Josefnek, Sz Pál napján, Kis aszszony napkor, Sz=Mihály nap előtt, Sz Andrásnak napján, Gyertya szentelőnek egész napja stb.) emlegeti. De néhányukkal kapcsolatosan a hozzájuk fűződő, leginkább időjárásra vonatkozó hiedelmekről is tájékoztat. Január 25-ről, vagyis pálfordulóról például így emlékezik meg:

*Ezen egész holnap a mint el kezdődöt
Nap fény nélkül komor hideggel végződöt
Tsak a végső napján láttuk meg a Napot
Imádására majd kapkodtunk kalapot.*

*Sz Pál napján földig erő köd volt délig
Az után az eget boritá estvélig.
Ez pedig a marha döginék az jele,
Juhot meg dezmálta elegendyen vele.*

Szükségesnek érezte azonban olvasóját a régiek hitével is megismertetni:

*Régiek e napról im így prófétálnak,
Kit a máiak is sokan helyben hagynak
„Clara dies Pauli bona tempora denotat Anni,
Si fuerint venti, designant praelia genti.
Si fuerint Nebulae, pereunt animalia quaqu
Si nix, aut pluvia, tunc fient tempora cara.”*

E Profétziának a Magyarázattya

Im ez szóruul szóra ki ki olvashattya.

*Hogy ha tisztán fénlík a nap Sz Pál napján
Jó üdöknek jele az esztendő folytán.
Ha pediglen szél fúj annak az a jele,
Háború lesz, tsorbúl kardoknak az éle.
Ha pediglen köd húl Pal fordulására
Sok marhának bőre jut a szárítóra.
Hogy ha esső esik vagy pedig havazik
Drágaság szűk üdö akkor következik.*

(1811, 9–11.)

De hogy meddig lesz még hideg, az a nép hite szerint február 2-án, gyertyaszentelő napján válik el. Ezen a napon ugyanis a téli álmából felébredő medve elhagyja odúját, és kijön egy kicsit szétnézni. Azt figyel, szimatolja, milyen idő van. Ha verőfényes napsütés fogadja, ha enyhe, lágy szellő cirógatja, akkor visszatér odújába, talpai közé dugja az orrát és még negyven napig alszik, szunyókál, mert tudja, hogy a szép idő csak csalóka varázslat, a tél kacérkodása, a tavasz még messze van.

Ha azonban erős fagy, rút, zimankós hideg fogadja, megrázza magát és kint marad, mert tudja, hogy nincs hátra sok, a tél most adja ki az utolsó mérgét, erejét.

Minderről a krónikában ezt olvashatjuk:

*Februariusnak eleje volt fényes
Az únt üdők után kedves kellemetes.
Gyertya szentelőnek egész napja fénlet
De az juhászoknak az étel se kellett.
Egytül eszt hallottam a nagy fogadóban
„Inkáb farkas, mint nap járna most aklyomban!
Mivel rágot szókkal beszélt ő haragbúl,
Gondoltam e Sováb nem tud jól Magyarúl
Mondék: Sogor kednek talán fáj a feje?
Vagy tán fantáziás az agya veleje?
Mit beszél ked? A nap nintsen ked kárjára
Sőt minnyájunknak van vidámitására!
De ha farkast ereszt a maga nyájjára
Tudom hogy majd sokat mettz a dög rovársra.
Igy szólt: Oh lieber Gott! aszt én nem akarni,
Hogy enyim ju, az a farkas meg őrizni.
De én asztat tudik, igen naty hidek lesz
Mikor Maria Lichtmes az a nap fines lesz.
Tudi ked az a Beer, az a Matyar medve
Ha szép üdő látik nints van kitsin kedve.
Megint lesz be pujik a lápa meg nyalik
Meddig az a Matheis nap meg nem találík.
Én ezen Sógorral sokat nem beszéltem
Mert hogy rajtam ki fog attúl meg ijedtem
Mert a Naturális históriát tudgya
Medve példájával amint elő adgya.
Sőt hogy igazat szól asztat helybe hagytam
Mert egy Deák Könyvben en is igy olvastam
„Si sol splenduerit, Maria purificante,
Majus erit frigus, post festum, quam
fuit ente.”
Ennek értelmet is annak ki nem érti,
Magyarúl ki tesztem im igy meg értheti
Maria tisztulása Sz ünnepe napján
Homály nélkül a nap hoty ha fénlik tisztán*

*Nagyob hideg leszen ezen ünnep után
Mint előtte el múlt egész télnek folytán.*

Időjárási vonatkozású hiedelem fűződik Jégtörő Mátyás napjához, azaz február 24-éhez is. Többször is találni rá utalást, de legsummá-sabban az alább kiemelt sor fejezi ki a lényegét:

*Mint a Magyarnál is jövendölésben áll
Mátyás ha talál ront, hanem pedig tsinál.*

Arról, hogy ez a vélekedés nem csak a magyaroknál ismert, ek-képpen tájékoztat:

*A Németektül is ilyen Profetziát
Hallottam e rongyos versű Cadentziát:
„Matheis bricht Eiss, findet keins,
„So macht er eins.*

6.

A verses história szerkezeti fölépítéséről szólva említettem, hogy az eseményeket, történeket verses formában elbeszélő első részt követi egy jegyzeteket, magyarázatokat tartalmazó második rész is, amelyben a szerző magyarázza, kiegészíti az első részben előforduló ismeretlen vagy kevésbé ismert, esetleg másképpen ismert fogalma-akat, kifejezéseket, mint amilyen például az alábbi sorban kiemelt *szülés* szó is:

Pénzért sem lehetet már szülést találni.

A kiemelt szóval kapcsolatosan a jegyzetekben ezt írja: „Ezen Szót azért jegyeztem meg, hogy az olvasó ne értse úgy mint ha aszszonyok szülésit emlegetném, mert némely résziben hazánknak a barmok eledelit, az az a takarmányt szokták szülésnek nevezni.” (1808, 48. o. No. 14)

Más alkalmakkal is foglalkozik a nyelvet érintő kérdésekkel. Különösen a *Magyar Szótól*, a mai értelemben vett köznyelvitől el-térő kifejezésekre, tájnyelvi változatokra hívja fel olvasói figyelmét. Így például az 1810. évi *Gyűdi Bútsú* történéseinek, eseményeinek elbeszélése kapcsán egész lajstromát adja a baranyai tájszavaknak

„azoknak a kedvéért a kik még Baranyában nem voltak, vagy azoknak beszedgyeket nem hallották”. Csak néhányat a mondottak megvilágítására:

<i>Magyar Szó</i>	<i>Baranyai Szó</i>
lajtorja vagy létra	iskája
balta	balaska
kender	rokka
rokka	pergő
gusaly	rokka fa v fonó fa
motolla	aspa
szoknya helyet való pendel	bikla
tojás rántotta	kajdina
kolomp	harang
Pétsen voltam	Pétset voltam
Pétsre megyek	Pétsé mék
ivott	itt
evet	ett
szén vonyó	kuruglya
szilaj	vad
kankó	szűr dolmány

De nem csak a jegyzetekben tér ki nyelvi jelenségekre. Olykor-olykor a főrészben is föl hívja a figyelmet egy-egy érdekes nyelvi sajátosságra, így például

- a) egy-egy hang (fonéma) jelentésmegkülönböztető szerepére:

*Papot ha kérdezel Apocalipsisra
 Utasít Sz János titkos látására
 Hogy ott Bonaparte Napoleon neve,
 Egy N el hibazva épen ki van téve.*

*En erre aszt mondom, Hur, Ur hogy mit téssen
 Egyik hegedűn peng, más fő ember léssen.
 Így hát Apoleon Napoleont nem tesz
 Valamint az hurbúl, hogy Ur soha sem lesz.*

*Mert tsak egy betű is a szót változtattya
 Viz, iz ezen két szó mingyárt meg mutattya
 A viz a gyomrodnak oltya az hévségét
 Az iz tsak a szádnak keresi a kedvét.*

- b) a magánhangzók időtartamának jelentéskülönítő szerepére – bár ő maga elég sokszor vét az időtartam pontos jelölése ellen. A jelenséggel kapcsolatosan úgy fogalmaz, hogy „*a huzáska is*” meg „*a kis pontotska is Szót el változtattya*”, amivel tulajdonképpen arra utal, hogy más a jelentése a rövid, és megint más a hosszú magánhangzós alaknak:

*Kár, kar ezen két szót hogy ha meg vizsgálod
 Az egyiket rosznak mást jónak találod.
 A kár nagy bánattyát szivednek okozza,
 A kar pedig fejed tőle oltalmazza.*

*Lássuk a pontotskát szót miként változtat,
 Bor, Bör ezen két szó mingyárt mutat utat.
 Tudod jól hogy a bor gyomrod melegíti
 A bör pedig lábod ne fájzon segíti.*

(1809, 7.)

7.

Az év eseményeit, történéseit elbeszélendő természetes, hogy a krónikában a jobbágykötelezettségek főlemlegetése is szóba került. A jobbágykötelezettségekről Mária-Terézia 1767. évi urbáriumára rendelkezett.¹⁸ Ezen rendelet szerint a jobbágy földesurának az alábbiak teljesítésével tartozott:

- ◆ minden házhely után évi 1 forint *füstpénzt* tartozott fizetni,
- ◆ minden termés után *dézs márt*, vagyis a termés kilencedik részét tartozott kiadni,
- ◆ minden egész telkes jobbágy évi 52 igás- vagy 104 gyalognapot tartozott *robotolni*,
- ◆ minden házas zsellér 18, a házatlan zsellér pedig 12 gyalognapot tartozott szolgálni.

18 Ezek a rendelkezések még mindig a Werbőczy-féle *Hármaskönyv* (Tripartitum) tételeit tartalmazták, amelyeket alig két hónappal a parasztháború elfojtása után, az 1514. október 18-án tartott országgyűlésen fogadott el a megfélemlített és boszszúszomjas nemesség. Nem kétséges, hogy az országgyűlés tagjait a megtorlás vezérelte. Ennek szellemében került be az addigi szokásjogot összefoglaló *Hármaskönyv* anyagába a teljes paraszti jogfosztottság, melynek lényege, hogy a jobbágyok elvesztette addigi szabad költözködési jogát, robotterhét súlyosbították (heti egy nap ingyen robotra kötelezték a földesúr birtokán, az aratórészből egyházi tized kiadására) és a földtulajdonból teljesen kirekesztették. A *Hármaskönyv* megfogalmazásában: „földesuraiknak teljes és örök paraszti állapottal legyenek alávetve”.

A fentieken kívül kisebb szolgáltatásokkal is tartozott a jobbágy. Ilyennek számított például a bárányokból, a malacokból, az aprójószágból, a tojásból, vajból, mézből stb. járó dézsma, vagyis a kisebb kilenced. De kisebb szolgáltatásnak számított a *porció*, a *forspont* és a *hosszú fuvar* is. Ezek egyfajta hadiadónak számítottak. A porció egy katonaló ellátására szükséges szénamennyiség minden időben való beszolgáltatását, a forspont pedig a különféle katonai szállításokhoz szükséges egy pár fölszerszámozott és hajtóval kiegészített ló biztosítását jelentette. A hosszú fuvar viszont négy egész telkes jobbágy együttes kötelezettségét oly értelemben, hogy évente egyszer egy négyfogatú szekérrel tartoztak a hatóságok rendelkezésére állni. E két utóbbi különösen terhes kötelezettségnek számított, mert sokszor hetekig, sőt néha hónapokig is kivonta a szolgálatot teljesítőt és igazállatát az itthoni munkákból.

*Ez esztendőben is gyakorta múnkára
Gyalogosak kotsik jártak Petervárra.
Szint úgy Komáromban kellett dolgozni,
Egynehány embernek mindétig ott lakni.
Sok katona Tisztek alá és fel jártak,
A forspontozásra szinte rá is Űntak.
De a muszajn nagy Ur parantsolt keményen
Azért mindeneknek kellett menni végben.*

(1810, 15–16.)

A forspontért ugyan törvényben megállapított térítmény járt, de a fizetség korántsem fedezte azt a veszteséget, amelyet a lovak és a hajtó munkából való kiesése jelentett a családnak:

*Julius Augustus ezen két hónapban
Minden héten kellett Menni Pétervárrban
Hol száz, hol százharmintz embernek is menni
Húsz, harmintz kotsinak az hetet tölteni.
Septemberben pedig és az Octoberban
Még meszszebre kellett menni Komáromban.
Gyalogúl kotsikkal oda ketzer mentek
Négy, négy hét telt belé még haza kerültek.
Igaz munkájokért ottan meg fizettek
De ithon tiz annyit szegények veszttettek.*

Ott magok koplaltak lovaik romlottak
Mert ott penzekért is semmit nem kaphattak.
Sok volt ott az ember okozot szükségét,
Minnyajának kellett túrni nagy inséget.

(1809, 39–40.)

8.

Arról már volt szó, hogy a bárói család névnapjait minden esztendőben sok húhóval, látványos külsőségek közepette rendre megünnepelték. De arról még nem, hogy a névnapokat a köznép, a jobbágyok is megünnepelték:

*Ez nem tartozando ez historiához
De én esztet azért ragasztottam ahoz
Hogy a Máltóságos Uraság aszt lássa,
A köznépnek is van néha mulatása.
Nevek ünnep napját azok is meg tartják
Leg szebb nyájassággal baráttyok mulattyák
Főként itt Topolyán a vagyonosabbak
Igen is szép, gazdag vatsorakat adnak.
Mulatságok pedig szíves barátságos
Ha nintsen közöttök szeles garabontzos
Mert van néha a ki oda megy jól lakni
Azomban kívánnya magát Imádatni.
Az olly a vendégek jó kedvét meg rontya
Főként a gazdájét egészen el bontya.
Némely meg tsak azért szokot oda menni,
Hogy matériája légyen rúthalmazni.
Az ollyat jobb volna vinné el az Ördög
Vagy szurná szarvára ki a réten dörmög.*

(1811, 32–33.)

Az lehet, hogy a kiemelt részlet *nem tartozando ez historiához*, de kitűnő korrajz. Realisztikusan, életképszerűen tájékoztat bennünket a XIX. század elejének társasági szokásairól, ugyanakkor kitűnő jellemrajzát adja az öntelt és a faluszája, falufarka két egymástól elég távol eső, de összes negatívumaival már akkor jelenlevő figurájának.

Ilyesféle szándék vezérelhette a szerzőt akkor is, amikor a *céhbeli* és a *fuser* juhászok közötti különbségről ad magyarázatot a verses részhez fűzött jegyzeteiben:

Azok a Sváb juhászok a kik Fejér és Veszprém Vármegyékből elősködni ide Bács Vármegyében hurrzolkodtak, az ide való Magyar és Rátz juhászokat gyűlölik, vélek nem is társalkodnak, mivel ők magokat Czéhbelieknek, amazokat pedig fuseroknak tartják. De méltán is, mer a Czéhbeliek az Akolyban, a fuserok pedig a mezőn őrzik juhaikat, a Czéhbelieké mindenkor rihebbek, mint a fuseroké, a Czéhbeliek Misét is szolgáltatnak

№15 Azok a Sváb juhászok a kik Fejér és Veszprém Vármegyékből elősködni ide Bács Vármegyében hurrzolkodtak, az ide való Magyar és Rátz juhászokat gyűlölik, vélek nem is társalkodnak, mivel ők magokat Czéhbelieknek. Amazokat pedig fuseroknak tartják. De méltán is, mer a Czéhbeliek az Akolyban, a fuserok pedig a mezőn őrzik juhaikat, a Czéhbelieké mindenkor rihebbek, mint a fuseroké, a Czéhbeliek Misét is szolgáltatnak. De a fuserok arról nem is gondolkodnak. De méltán is.

Ebből áll az egész Czéh privilegyiumok, omle keresse méltán hogy még a Sváb juhászok is a Magyar és Rátz juhászokhoz hasonlóan jusszerkennének hozzájuk!!!

Sz Mihály napján, de a fuserok arról nem is gondolkodnak
Demeterkor Ebből áll az egész Czéh privilégiumok, emlékezetre
méltó hogy még a Sváb juhásznék is a Magyar és Rätz juhásznékat
tsúfosan juszkenéknak hijják!!!

(1811, 74–75.)

Arról sem esett eddig szó, hogy a gyásznapokról sem feledkeztek meg. No nem a jobbágyok – bár gondolom, hogy ők sem –, hanem a kastélybeliek. A bárói család elhunytjairól – haláluk napján – kegyelettel, kellő méltósággal emlékeztek meg mind a család tagjai, mind pedig kiszolgálóik, jobbágyaik. Így január 19-én a bárói címét és a topolyai uradalmat megszerző nagyapáról, báró Kray Pál táborszer-nagy úrról, mindjárt másnap, január 20-án az anyai nagymamáról, a báróné édesanyjáról, Gessel Magdolnáról, április 26-án pedig a tragikus hirtelenséggel elhunyt édesapáról, báró Kray Ferencről. Ezekről a megemlékezésekről a krónikáiró így összegez:

*Ezer nyotz száz nyoltznak első holnapjában
Januariusnak tizedik napjában
Az Inspektor Urnak a Báróné irta
Hogy a Szívét ismég új gyász borította.
Édes Aszszony Anyya zárkozot Sirjában
A múlt Decembernek huszadik napjában
Azért ezen folyó holnap huszadikán,
Halottas Sz Mise tartassék Topolyán,
Az édes Annyáért illendő pompával,
A népet is kéri; légyen buzgósággal.
Továb így ír: de a Gyenerális Urnak
Excellentiaja történt halálának
Előtte való nap lesz négy esztendeje,
Azért azon napon tartassék miséje,
Mint máskor olyan rend tartassék mindenben
A szokot mód szerint mennyen minden végben.*

(1808, 13–14.)

A szokott módról a következőket írja:

*A Plébános halván Szépen el intézte,
A rendeléseket azonnal meg tette
Mind az három Oltárt fekete vászonnyal*

*Borította mint volt máskor olyan móddal.
 A Castrum doloris Templom közepére
 Tétetet: es harmintz gyertyát raktak erre.
 Mellette hat Esküt hat Takátsok áltak.
 Libériájokban négy pandúrok voltak.
 Requiemet mondot a Plébános maga,
 Hat volt körülötte a minister szolga,
 Bajsai Plébános mondot Sz Jánosnál,
 Vrana káplány pedig Sz=Vendelinusnál.
 A kántor a karban esztet éneklette.
 Voldhorna a kasznár Jager segitette.*

(1808, 14.)

Itt most következik a gyászének teljes szövege, majd utána pedig ez a kis tájékoztató:

*Ezen ének pedig akkor készitetet,
 Midőn halálának esztendeje telet.
 Az üdőtől fogva ez énekeltetik
 Hanem az esztendő szám hozzá adatik.
 E kis változással minden esztendőben
 Anniversarium mindég így megy végben.*

A szóban forgó ének a táborszernagy úr emlékére készült, de a megemlékezés hasonlóképpen zajlott másnap is a báróné édesanyjának az emlékezetére, csak persze az ének szövege változott, ahogyan azt szerzőnk is megjegyzi:

*Más nap mint ez napon minden ugy tartatot,
 Hanem a kórusban ez ének mondatot.*

(1808, 16.)

Az évfordulók rendjéről 1809-ben még egyszer beszámol:

*Tizen kilentzedik Januariusban
 A Gyenerális Úr vala mementóban.
 Erre Exequiak azon nap tartattak,*

*Mint máskor azonkép szintúgy szolgáltattak.
Más napon pediglen Bárónénk Annyáért,*

[...]

*Huszonhatodikán pedig Aprilisnak
Anniversariuma vala a Bárónak
Akkor is gyász színben Requiem ment végben
Szent azonkép mint az el múlt esztendőben.*

*December huszadik napján is tartatot,
A gyász szín mint máskor újra ki rakatot.
A mi Meltóságos Bárónénk Annyaert
Aldozat tetetet boldogulásáért,
Mert azon nap az ő életét végezte,
Leánya szivére a nevét metzette.*

*Ezen Meltóságos Aszszony még életben
Fog maradni ezek minden esztendőben
Meg fognak tartatni azért én ezekről
Máskor nem is irok emlékezetekről.*

(1809, 16–17.)

9.

Névnapról, gyásznapról a kastélybeliek is, Topolya mezőváros lakosai is mindig megemlékeztek. Nem volt viszont szokásban a születésnapok megünneplése. Az avatatlanok meg is lepődtek, amikor 1811. április 22-én a báróné még a névnapi dáridókon is túltéve ülte meg a születése napját. Hogy miért kerített erre sort, és miért éppen így, az soha sem derült ki, de hogy sort kerített rá, az az utókorra nézve szerencse, mert az ünnepség a vendégeknek jó alkalom volt a Kray-uradalom bejárására, illetve az utókor számára annak írásos formában való bemutatására:

*Huszonkettediken Aprilis holnapnak
Születése napja volt a Bárónéknak.
Az napon az ebéd tartatot a pusztán
Trsztjánnszki úr a kit el rendelt ily formán
Maga több Urakkal ki ment hat órakor
Nagysagoss Bárónénk nyugodott még akkor*

Minden tselédgyeit öszve parantsolta,
Az út mellé minden barmait hajtatta.
Erről ő Nagysága nem is gondolkozot
Azért tíz orakor nagyon tsudálkozot
Midőn ki érkezvén juhaira talált
Mellettek két dudás pásztorossan dudált
Juhászszai pedig minnyájan fen álva

Minden tselédgyeit öszve parantsolta,
Az út mellé minden barmait hajtatta.
Erről ő Nagysága nem is gondolkozot
Azért tíz orakor nagyon tsudálkozot
Midőn ki érkezvén juhaira talált
Mellettek két dudás pásztorossan dudált
Juhászszai pedig minnyájan fen álva
Örzörökön nyáján börtön támaszkodva.
Tízor Nagyságának kivitt megállani,
Kie ez a sok ju. rölök avor kendeni.
Erek Nagyságodé juhászai felsebekt,
A dudások pedig a bakra fel ütrelt,
Fujtath tömlőjökön aryan musikátrak
Mint bagó farkasok hirtűgy Concordátrak.
Baros is Bor Antal mellette termertel
Páripa hártakon kivirűi lertek.
Oszon a szertiek tsordájára talált
Mellette a konda pártogor talpon ált
Ki is a kalapján aronnal le vertt.
Erek Nagyságodé arstas jelenente.
Oszon a gulyája akadt a szemébe.
Kömmekes hullaror akkor örömébe.

■■■

Örözték nyájjait botra támaszkodva.
Tetzet Nagyságának kitsit meg állani,
Kié ez a sok juh? tőlök aszt kérdeni.
Ezek Nagyságodé juhászi feleltek,
A dudások pedig a bakra fel ültek.
Fújták tömlőjüket vigan musikáltak
Mint bagzó farkasok szintűgy
Concordáltak.

[...]
Osztán a sertések tsordájára talált
Mellette a kondás pattogot talpon ált
Ki is a kalapját azonnal levette,
Ezek nagyságodé asztat jelentette.
Osztán a gulyája akadt a szemébe
Könnyeket hullatott akkor örömébe.

Pásztori lovakon azokat forgatták,
De az Urok szentyit most nem káromlották,
Hanem aszszonyoknak eleibe nyargaltak
Fordítot subákban néki parádáztak.
Az utan a ménes vala az uttyában,
Olá bojtárostúl zsiros ing gatyában.
Nyargalt körülötte nem árra kiabált
A Báróné előtt ez is osztán meg ált

19
Pásztori lovakon azokat forgatták,
De az Urok szentyit most nem káromlották,
Hanem aszszonyoknak eleibe nyargaltak
Fordítot subákban néki parádáztak.
Az utan a ménes vala az uttyában
Olá bojtárostúl zsiros ing gatyában.
Nyargalt körülötte nem árra kiabált
A Báróné előtt ez is osztán meg ált
A ménes az öve néki be mutatá.

■■■

A menes az övé néki be mutatta,
 Es gráziájában magát ajánlotta.
 Az után tiz ekék állottak egy sorban
 Hat, hat ökrök voltak fogva az jármokban
 Mind egyike mellet egy egy béres állot,
 Hajtó ostorokkal minnyája meg hajlot.
 Nagyságának magok minnyájan ajálták
 Hogy szolgálattýára készek meg mutatták.

A szemle után az ebéd elkészültéig

...le mentek a kertben.
 Kertészek munkáit ottan nézegették
 Sokan sétálások más felé intézték.
 Kinek a mi tetzet asztat tselekedte
 Kettő a Monyasok mint hágnak aszt nézte.
 Osztan az harangot hogy meg húszták délre
 Urak, aszszonságok gyűltek az ebédre.
 Az ebéd vigan ment musika szó alat,
 Hallottam jó ízű vala minden falat.

[...]

Ebéd után hogy a kávé el költötték
 Akkor mulatságok az udvaron keszték.
 Már a Tzérna banda kész volt száraz fákkal,
 Szint úgy a dudások a fel fújt dudákkal.
 Mingyárt is nékiek kellet musikálni.
 Minden tselédeknek egyszerre tántzolni
 Robotosokat is mind oda hajtották
 Robotba minnyáját jól meg tántzoltatták.

[...]

Végre esteledvén hintókban fogadtak
 Ejjeli nyugváásra mind haza kotsztak.
 Így szakadot vége e szép mulatságnak
 De még nintsen vége egy kis fabulának.

A beavatlanok, a kívülállók találgatni kezdtek. Már az is beindította a kíváncsiak fantáziáját, hogy amit sohase szokott, a báróné megünnepelte a születése napját, méghozzá nem is bent a kastélyban, hanem kint Emusitzon, a pusztán. Mindebből arra következtettek,

hogy ennek nem lehet más oka, csak az, hogy a báróné hatévi özvegység után újra férjhez akar menni:

*Nagyságos Barónénk soha nem mondotta
Születése napját többször nem tartotta.
Topolai népek azért is hogy látták
A készüléket feletéb tsudálták.
Mint Bétsi Purgerok a kávé házakban
Itten is dolgosztak egy Plánt a kortszámban.
Egyik így szólt; Sogor: itt sok Urak vannak
Hid ell hogy hijjaba ezek nem mulatnak.
Ebbül lakodalom lészen és Menyegző
Nagyságos Bárónénk lesz másodszer nősző.*

(1811, 17–23.)

De nem lett, azaz nem ment férjhez, és így erről többet nem is esett szó.

10.

*„... a Sváb juhászok... az ide való Magyar és Rátz
juhászokat gyűlölik, vélek nem is társalkodnak...”*

*„Utzainkon a víz mint Duna meg áradt
Egy Tótnak a leányát habja el is kapta”*

*„A birkák vetéltek, egymásra döglöttek
Volt hasi a Zsidók hordani sem győzték”*

„Pedig a Tzigányok vigan musikáltak”

„Olá bojtárostúl zsiros ing gatyában”

*„Ezen Görög ide Matzedóniából,
Kis korában jöt ki a Török rabságból.”*

Sváb, magyar, rác, tót, zsidó, cigány, oláh, görög és talán még más népek fiai is megtalálhatók voltak a XIX. század eleji Topolyán. Számukról mit sem tudunk, de származásukról egy keveset igen. Így

például a görögörről, hogy Macedóniából került ide, a tótok egy részéről meg, hogy a felvidéki Sastyinból érkeztek Mazúr inspektor idejében, a sváb juhászokról meg annyit, hogy Fejér és Veszprém vármegyékből hurcolkodtak Topolyára. A zömről, a többségről hallgat a krónika, az nem kétséges, hát minek róla beszélni.

Az imént érintettek jellemzői lehetnek volna egy olyan demográfiai felmérésnek, amely számba vette volna Topolya összlakosságát. De erre ekkortájt még nem, vagy csak kevesen gondoltak. Összeírást vagy inkább a lelkek számáról szóló rendszeres kimutatást¹⁹ inkább csak az egyházak készíttettek. Ezek viszont kizárólagosan az egyházhoz tartozó hívek számáról, szerkezeti sajátosságairól tájékoztattak tekintet nélkül azok származására, korára, nemére, nyelvére, nemzetiségére esetleg egyébféle megoszlására. Ilyen kimutatásokból tudjuk például, hogy a topolyai plébániához 1793-ban 3670 lélek tartozott, akik közül 2935-en gyóntak, 2236-an pedig már meg voltak bérmlva. 1800-ban pedig, amikor Kray báró megvásárolta Topolyát, a lelkek száma 3614 volt, akik közül 2441-en voltak a gyónók és 2131-en a már megbérmláltak.

A hagyományoktól eltérőt 1811 hozott. Ez évben ugyanis Szűts András adminisztrátor személyében új lelkész érkezett Topolyára. Első ténykedései közepette számba vette – nemcsak a maga nyáját, hanem – a mezőváros összes lakosságát. Igazi népszámlálást végzett! A lelkek számán kívül, összeírta a házak és a házaspárok, azaz a családok számát is. Az eredményről krónikásunk így számol be:

19 A világon az első statisztikai céllal szervezett népszámlálást 1665-ben Kanada területén Québecben, Európában pedig 1749-ben, az akkor svéd fennhatóság alatt álló Finnországban hajtották végre. Magyarországon az első népszámlálásra II. József rendelkezése 1784 és 1787 között került sor.

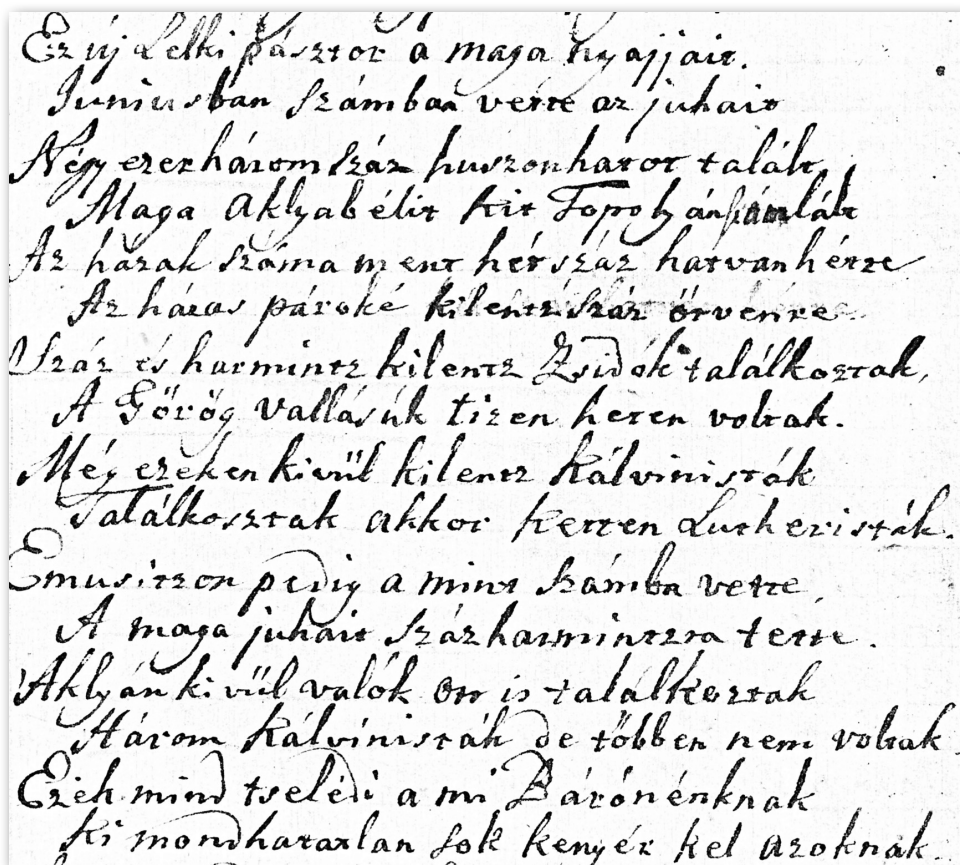
*Ez új Lelki pásztor a maga nyajjait,
 Juniusban számban vette az juhait.
 Négy ezer három száz huszonhatot talált
 Maga aklyabélit kit Topolyán számlált
 Az házak száma ment hétszáz hatvan hétre
 Az házas pároké kilentzszáz ötvenre.
 Száz és harmintz kilentz Zsidók találkoztak,
 A Görög vallásúk tizen heten voltak.
 Még ezeken kívül kilentz Kálvinisták
 Találkoztak akkor ketten Lutheristák.
 Emusitzon pedig a mint számba vette,
 A maga juhait százharmintzra tette.
 Aklyán kívül valók ott is találkoztak
 Három kálvinisták de többen nem voltak.*

■ ■ ■
Ezek mind tselédi a mi Bárónénknak
Ki mondhatatlan sok kenyér kel azoknak.

(1811, 60.)

Az egyházban szokásos év végi összegzésről is számot ad néhányszor.
Így például 1809-ben a következőképpen verseli meg az adatokat:

Ezen esztendőben Topolya Városban
Száz nyoltzvan hét aszszony eset gyerek ágyban
A kiknek gyermeki meg kereszteltettek,
Azokról nintsen szó kik üdötlent szültek.

Ez új letki pártos a maga nyájait.
Tízminóban Számban vette az juhait
Négy ezer három száz huszonhárom találta,
Maga aklyabétis tiz Topolyánfánálta
Az házak száma ment hár száz harvan hárze
Az házas pároké kilenztíz ház örvenre.
Uzár és harminzt kilenzt Zsidók találkoztak,
A Görög vallásuk tizen hárzen voltak.
Még ereken kívül kilenzt Kálvinisták
Tatalkoztak akkor ferenz Lutheristák.
Emszison pedig a minsz Számba vette,
A maga juhait Száz harminztzra terte.
Aklyan kívül valók or is találkoztak
Három Kálvinisták de többen nem voltak.
Ezek mind tselédi a mi Bárónénknak
Ki mondhatatlan sok kenyér kel azoknak.

Negyven ött öregek élteket le tették,
 Száz és hatvan ketten gyermekek követték,
 Mind öszve két százan és kilentzen voltak,
 A Sz Mihály lován a kik el bujdosnak.
 Harmintz ketten pedig áldoztak Hymennek,
 Tudván jobb feküdni kettőnek mint egynek.

(1809, 42.)

1810-ben:

Ezen esztendőben a bábák dolgoztak
 Három száz huszon egy keresztlőt hortak.
 Egy hijján két százzal több gyermek születet
 Mint tavaly volt; ennek mi oka lehetet?
 Eszt nem lehet fogni az hold planétára,
 Inkáb a fekete inges katonákra.

Elteket végezték hatvanhét öregek
 Száz és harmintz egyen követték gyermekek.
 Száz kilentzven nyoltznak mind öszve sirt ástak
 A Sz Mihály lován a kik paripáztak.
 Ezen esztendőben mint tavaly nem fogytunk
 Százhuszon hárommal inkáb szaporodtunk.

Hymennek is nagyon füstölgöt oltára
 Aldozoi száma fel ment hetven párra.
 Vig esztendő volt ez poszrik, lakodalom,
 Volt elég sült tyúk, lúd, elég kaláts halom.

(1810, 65–66.)

És 1811-ben:

Ezen esztendőben sok böltsők meg teltek
 Három száz és negyvenhárom kik születtek.
 Bútsút vetek tőlünk hatvan nyoltz öregek
 Száz és hatvanheten követték kisedek.
 Mind öszve kétszáz és harmintzöten voltak,
 Kik a fa paripán bujdosni indultak.
 Had paripázzonak mink azért nem fogytunk
 Inkáb százon felül nyoltzal szaporodtunk.

*Eszteendőre e szám mehet még nagyobra
Mert hatvannyoltz új pár feküt fel az ágyra.
Azok is az almát nem rágják hijjába
Soknak majd a tsutka meg akad torkába.
Kit örömmel faltak majd sziszel adgyák ki,
De Paraditsombúl azért nem tsapják ki.
Sőt még be rekesztik egy lepedő várba,
Kalátsot petsenyét bort raknak a sántzba.
Szegény Eva anyánk! mit szólna hozzája?
Semmit. mert ő néki nem vala komája.*

(1811, 61–62.)

Ez utóbbi részlet már a statisztikai adatokon túl az egykori gyermekágyi szokásokról is árulkodik.

11.

Nemcsak a fentebb kiemelt sorokra jellemző a kitűnő néprajzi megfigyelés, de akik figyelmesen olvasták a korábbi idézeteket, tapasztalhatták, hogy szerzőnk szívesen színesíti az események elbeszélését hasonló megfigyeléseivel. Így tesz például az 1809. évi Borbála-napi köszöntő részeként bemutatott betlehemes játék elbeszélésekor is:

*Dél után pediglen volt nagy komedia
Illyet ritkán látot a nagy Váras fia
Az Inspektor Urnak volt ez Conceptussa
Iffiuságnak is hogy légyen ott jussa.
Első komédiát gyermekek jadzották
A szála padlannyát mind őszsze sározták,
Ezek Betlehemi Pasztorok képiben
Öltöztek szakálban, subában vagy szűrben
Montak Dialogust de nem volt érthető
Azért az játék sem lehetet tetzhető.*

(1809, 31.)

Sokszor az első, azaz a verses részben csak jelez, és csak a második részben, a jegyzetekben közli az első részben előforduló személyre, tárgyra, fogalomra vonatkozó (szokás- vagy egyéb tájékoztató, felvilágosító jellegű) ismereteit. Legtöbbször állást is foglal: helyesli-e,

elmarasztalja-e azokat. Így tesz például a Mikulás-járással kapcsolatosan is. Az első részben ez olvasható:

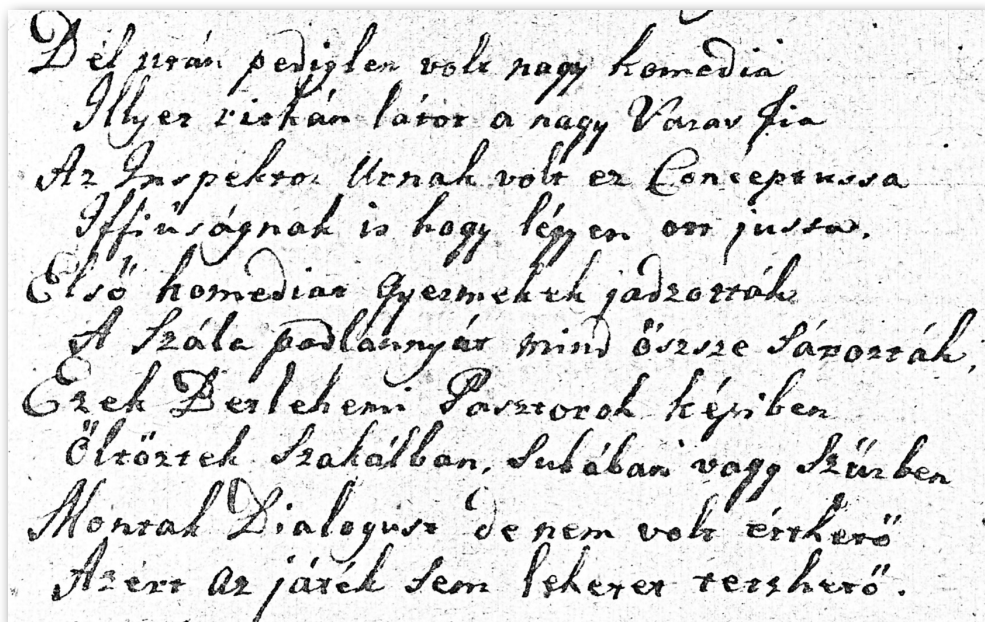
A Bároné: a ki mingyárt puskaport vett,
Abbúl sarat tsinált néki bajúszot festet.
Mivel bajúsztalan illet is az néki
Mint a téli Miklós épen úgy nézet ki.

(1811, 51.)

A kiemelt téli Miklós-hoz fűzött jegyzetben pedig ezt:

Nemely részeiben hazánknak Sz Miklós napkor melly 6. Decemberben esik szoktak nemelleyek alortzában (lárva) öltözködni, és A fejekre papirosbúl két ágú Püspök söveget munkálnak, a derekokra lántzot kötnek, asztat tsörgetik, az imádkozni nem akaró gyermekeket ijezgetik. Ostoba szokás a gyermeket így ijezgetni. Láttam sokat hogy majd a nehézség is ki törte.

(1811, 96-97.)

Del után pediglen volt nagy komedia
Ilyen vickán látor a nagy Város fia
Az Inspektor. Utnak volt ez Concepciosa
Iffüsnagnak is hogy legyen on justo.
Első komedia gyermekek jádrották
A Szála padlányár mind öszre Sápották,
Ezek Berlehem. Pórtorok kéjiben
Öltöztek Szakálban, Subában vagy Szűben
Mondak Dialogus de nem volt érthető
Azert az járek sem lehetet terzhető.

Egyértelmű, hogy a szokást elítéli, illetve hogy a szokás Topolyán nem volt ismertes, hiszen ha ismerték volna, nem lett volna szükség kiegészítő magyarázatra.

De nemcsak szokásleírásokkal gazdagítja ismereteinket, hírt ad az eseményekben, történesekben résztvevők hiedelemvilágáról is. Emlékezzünk csak az 1811. évi májusi égiháborúra! A harangozó vihar elé harangozással próbálta a bajt elhárítani. Igyekezete azonban nem járt sikerrel, és – mint tudjuk – akkora felhőszakadás zúdult a városra, hogy az utcákon hömpölygő árvízben egy tót kislány életét vesztette. A villámcsapások pedig egy istállót lobbantottak lángra. Hogy mindez hogyan és miért következhetett be, azt a topolyaiak is meghányták-vetették, de egyesek az északokra mit sem adva csak természetfeletti erejű lények (sárkányok, táltosok, garabonciások) közreműködésének tulajdonították az eseményeket:

*Egy igy szólt a sárkánt a mikor el viszik
Mivel a Tátosok aszt nagyon ellenzik
Olyan szélvészeket akkor inditonak
Hogy a fák tövöstül földbül szaggattatnak
De most a Tátosok tán nem vették észre
A garabontziás hogy igyekszik mire
Mert még a szél se fujt a midön ki húszta
Gyantárosi kútból fel is kantározta
A sárkánt az után nyargalt a felhőbe
Késű a Tátosok vehették űzőbe.
A Mámedli²⁰ ott volt midön ki olvasta
Midön fel ült rá és szemeivel látta
De úgy meg ijedet majd a kórság törte
Valamint lehetet lovait úgy űzte.
Aszt mongya a fejét mihelyest ki dugta
Nagy fekete felyhő a kutat el fogta.
A ki a felyhőkig mingyárt fel nyúlladot,
Nagy zörgés, nagy zúgás és robaj tamadot.
De Sógor igy szólla a másik aszt mondgyák
Hogy az forgó szél volt erőssen allittyák.
Nagy haraggal felelt; aszt a bolond mondgya
Midön minden ember szemeivel láttya
En láttam a farkát miképen tsóválta
Aszt a vastag felyhőt miképen zavarta*

20 Egy topolyai zsidó kereskedő neve.

A Garabontziást én magam is láttam
 Nem régen szalonnát néki bort is adtam
 Akkor is mondotta kentek nem sokára
 Egy tsudát látnak, de nem lesz nagy károokra
 Mert ellenkezőim most meszsze távoznak
 En tsak arra várok akkor megyek útnak,
 Hogy ha a Tiszán átt egyszer haladhatok
 Az után ő tőlök én keveset tartok.
 Most el tévesztettek hol vagyok nem tudgyák
 A paripámot is masut lenni tartják
 Pedig nintsen meszsze ma is jól tartottam
 Noha még igen vad még is simogattam.
 Akor egy keveset nézet a könyvibe,
 De hamar be zárva tette a keblibe.
 El ment, hanem más nap megint rám akadot,
 De keveset beszélt mindeg gondolkodot.
 Bort vettem nékie egyszerre ki itta
 Törülvén a száját nekem aszt mondotta
 Köszönöm jó ember én már nem késhetek
 Hanem még üdövel véled jót tehetek.
 Mind a Tündér el tűnt hová nem tudhatom
 Hanem a Sárkányon ő ült aszt mondhatom.
 Az harmadik így szólt eb atta bolondgya
 A füst volt, ked pedig tsak emberek rongya
 A ménkü be ütöt egy el hagyot kútba,
 A kiben rovasok maradtak olyanba
 Asztat meg gyujtotta a füst onnan támadt
 De a ked fejbül már az ész ki száradt.
 Erre haragudot a Profeta fült, dúlt,
 Hogy néki nem hisznek azért el is mordúlt
 Mondá hogy a Sárkánt a tűz is követi
 De az eget a füst illy kép nem érheti.
 Erre aszt felelte a felyhő szaladot
 A menykűnek uttyán igen le haladot
 A füst pediglen aszt hamar utól érte
 Ezen tsudálatos látást nem más tette.
 Hogy ha ked nem tudgya én már sokszor láttam
 Vizi Zsáknak hijják asztat is hallottam.
 Az illyen felyhébül le nyuló gerendát
 Ki a ked fejeben téssen ily nagy tsudát.

De hogy tsillapodot sehogy a Próféta
Garabontziással mert ő beszélt látta.
Végre is tsak annak kellet meg maradni
Hogy Sárkánynak kellet azon fel vitetni
A Bajsaiak is mert bizonyították
Sárkánt hátkolódni igen sokan látták.

(1811, 34–36.)

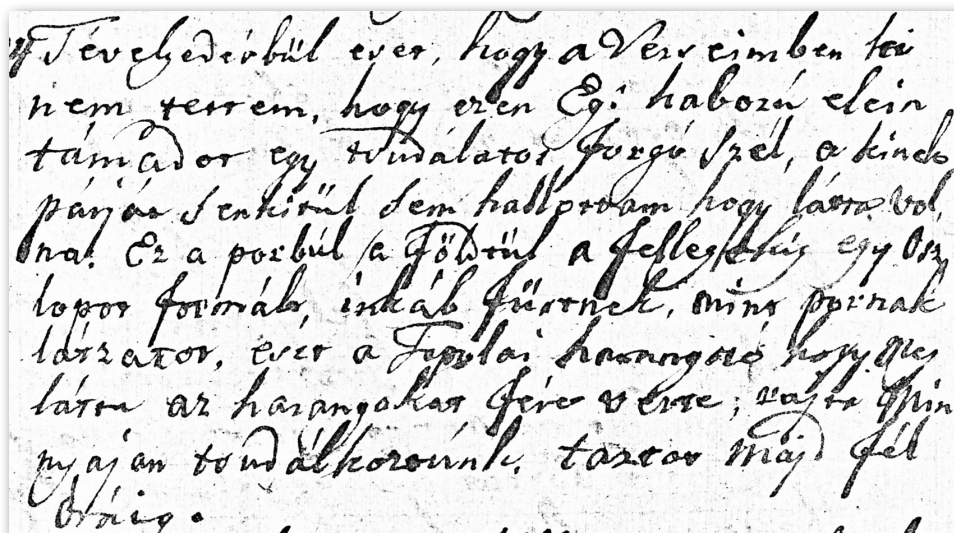
Az idézett részlethez a jegyzetekben a következőket fűzi:

Tévelyedésből eset, hogy a Verseimben ki nem tettem, hogy ezen Egi haború elein támadot egy tsudálatos forgó szél, a kinek párját senki-től sem hallottam hogy látta volna, Ez a porból a földtől a fellegekig egy oszlopot formált, inkább füstnek, mint pornak látzatot, eszt a Topolai harangzó hogy meg látta az harangokat fére verte; rajta Minnyájan tsudálkoztunk, tartot majd fél óráig.

(1811, 79.)

Az emlegetett természetfeletti lényekhez pedig ezeket:

A Tátosokrúl aszt hallottam mesélni, hogy azok azok akiknek születések idején a szájokban fogak vannak, az ilyen tatosok

Tévelyedésből eset, hogy a Verseimben ki
nem tettem, hogy ezen Egi haború elein
támadot egy tsudálatos forgó szél, a kinek
párját senki-től sem hallottam hogy látta vol-
na. Ez a porból a földtől a fellegekig egy osz-
lopot formált, inkább füstnek, mint pornak
látzatot, eszt a Topolai harangzó hogy meg
látta az harangokat fére verte; rajta Min-
nyájan tsudálkoztunk, tartot majd fél
óráig.

mindeneket látnak, és tudnak, de szóllani nem mernek. gyakorta el ragadtatnak.

Es a levegőben viaskodnak. A garabontzás Deákokkal (: Egy ilyen tatos itten Topolyán is találkozot ezen esztendőben már a tatosok érette el is jöttek, el akarták vinni de az Inspektor Úr 12. bottal meg szabadította :) Tatosok pedig nem tsak emberek, de lovak is vannak, ilyen ló volt az igen hires erejű Toldi Miklós lova is.

Garabontziás Deákok, ezek olyanok akik a tizenkét oskolát el végezvén, tizen hárman a tizenharmadik oskolában mennek. a kit a szerentse keréken tizenhárom tsudálatos Professorok tanitanak a melly oskolát midőn ki tanulnak mind egyik egy egy könyvet nyer a maga Profeszszoratúl, egyen kívül kinek a Profeszszora oda haza felejtette. Azon deáknak a könyvért a Profeszszort haza kel kisirni de az onnét vissza soha sem jön. mert asztat a Profeszszora Pokolba viszi. Azon könyv pedig kitsiny, de abban igen sok, és mindenféle titkok vannak, abból olvassák ki a garabontziasok a sárkánt, mindeneket előre meg látnak, a földben el rejtet kintseket mind tudgyák, szélvészeket, égi haborukat jeget

Ereszthetnek, hirtelen az hol akarják ott teremhetnek, el tűnhetnek. Minden féle állatok formájában változhatnak etc. Eszt pedig mind el lehet hinni, mert a garabontziás maga beszéllette. Egy ilyen garabontziás járt itt is Tavasszal valami két hétig sok Profetziákat tett, de hogy az Inspektor Ur akart véle beszélteni el tűnt.

(1811, 80–81.)

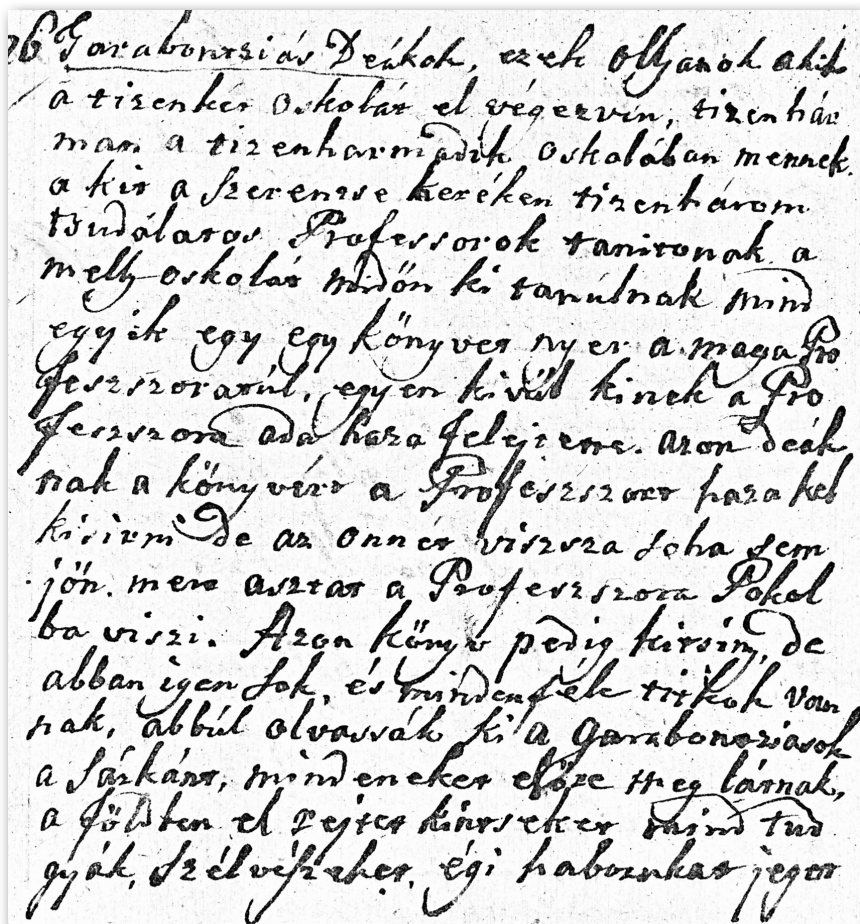
A Tatosokról azse hallottam mesélni, hogy azok azok akiknek szültevének idején a szájukban fogak vannak. az ilyen tatosok mindeneket látnak, és tudnak, de szóllani nem mernek. gyakorta el ragadtatnak.

■■■

Nem hagyja magyarázat nélkül a természeti jelenségeket sem. A vízizsákról ezt írja:

Vizi Zsak úgy nevezik a Magyarok azon gerenda forma a felyhőkbeül hosszan le nyúló fekete felyhőt, a melly némelykor a felyhőknek elein, vagy pedig a fel szakadásán látzik, erről az a vélekedés hogy a nem más hanem a ménkü ütés után szaladot felyhő, mert az tapasztalható, hogy a vastag füstön is ha valamit sebessen keresztül hagyitunk a füstöt egy darabra maga után rántya.

(1811, 81.)

16 Garabonciás Deákok, ezek olyanok akik
a tizenketvő iskolán el végervén, tizenhárom
man a tizenharmadik iskolában mennek,
a kir a Szerezzve keréken tizenhárom
tudólatos. Professzorok tanítanak a
mely iskolán minden ki tanulnak mind
egyik egy egy könyvet nyer a maga pro
fesszorától, egyen kívül kinek a pro
fesszora oda hára feljere. Azon deák
nak a könyvet a Professzor hára fel
kírja. De az onnan vízre soka sem
jön. men aztat a Professzora Pokol
ba viszi. Azon könyv pedig kírja, de
abban igen sok, és mindenféle tréfák van
nak, abból olvasnak ki a Garabonciások
a Sarkán, mindenekelőtt meg látnak,
a földön el fejtes kírseker mind tud
gyák, szélvész, égi habonka jeger

■■■

De a határrésznevekkel kapcsolatosan is elmondja ismereteit, értékes adatokat szolgáltatva ezáltal a későbbi korok régészeinek, helytörténészeinek:

Gyantáros a Topolai határnak egyik része, ez valaha szabad puszta, vagy talán Falu is lehetett, mert a Moholi határhoz közel, épületeknek, pintzéknek jelei maig is látnak, ezen Gyantároson még Topolyát a F. Kamara birta a lakosoknak sok szállási voltak. Azért is ott sok, mély puszta kutak maig is vannak.

(1811, 81.)

Gyantáros a Topolai határnak egyik része, ez valaha szabad puszta, vagy talán Falu is lehetett, mert a Moholi határhoz közel, épületeknek, pintzéknek jelei maig is látnak, ezen Gyantároson még Topolyát a F. Kamara birta a lakosoknak sok szállási voltak. Azért is ott sok, mély, puszta kutak maig is vannak.

Vizi szék úgy nevezik a Magyarok Aron gerenda forma a felyhőkben hozs ezan le nyúló fekete felyhő, a mely nemek hoz a felyhőknek elein, vagy pedig a fel szakadásán látszik, erről lát a véltetés, hogy a nem más hanem a mentki üredő, talán szatyor felyhő, mert az tapasztalható, hogy a Vertyag füstör is ha valamit sebessen kereszről hagyizunk a füstör egy darabra magánban lánnyá.

Fontos és érdekes ismeretek közlésére ad alkalmat az 1809. évi névnapki köszöntőkről szóló részben említett hasonlat is:

*Puskások s, Tzigányok jelen s, készen áltak
Löttek: mikor kellet vigan musikáltak.
Aldomásból pedig mint a Tótok ittünk
A Tsevitzenél jobb bor kútra találtunk.*

(1809, 24.)

A jegyzetekben olvasható kiegészítés:

Tsevitze Borkút. Magyar Országának felső részeiben talátnak olyan kutak és források, a kiknek vizeik tsipős savanyú izűek. Az olyan vizeket nevezik Tsevitzenek, a kutakot pedig Bor kutaknak. De tapasztaltam hogy némely helyeken (:midőn a borokat a törkölyről le szűrik, a törkölyre vizet öntenek és aszt ottan forni és ottan meg érni hadgyák:) az olyan vizből tsinált borokat is Tsevitzenek hijják, más helyeken Máslás, néhol kapás bor. Baranyában Vinos, Báts Vármegyében pedig Tsigér a neve. Baranyában az ilyen bornak sok hasznát veszik mert nyáron a szőlő miveseket illyen vinos borral tartják, mert a Baranyai paraszt a szőlőt bor nélkül nem munkállya. Első alkuja is az: mennyi bort kap egy napra.

(1809, 58.)

A fent közöltek több szempontból is fontosak és érdekesek.

Először: olyan szőlőművelésre vonatkozó szokásokról tájékoztatnak Baranyából, amelyek azóta már Bácskában is meghonosodtak.

Másodsor: rávilágítanak, hogy szerzőnk nyitott szemmel és füllel járta a világot.

Harmadsor: már többedszer előforduló Baranyára, baranyai szokásokra, baranyai kifejezésekre való hivatkozásai föltételeztetik, hogy szerzőnk, ha nem is baranyai származású, de élete során huzamosabb időt tölthetett azon a vidéken.

12.

Az eddig érintett tudományágakon kívül a verses história tartogat forrásértékű adatokat más tudományágak számára is. Így például az

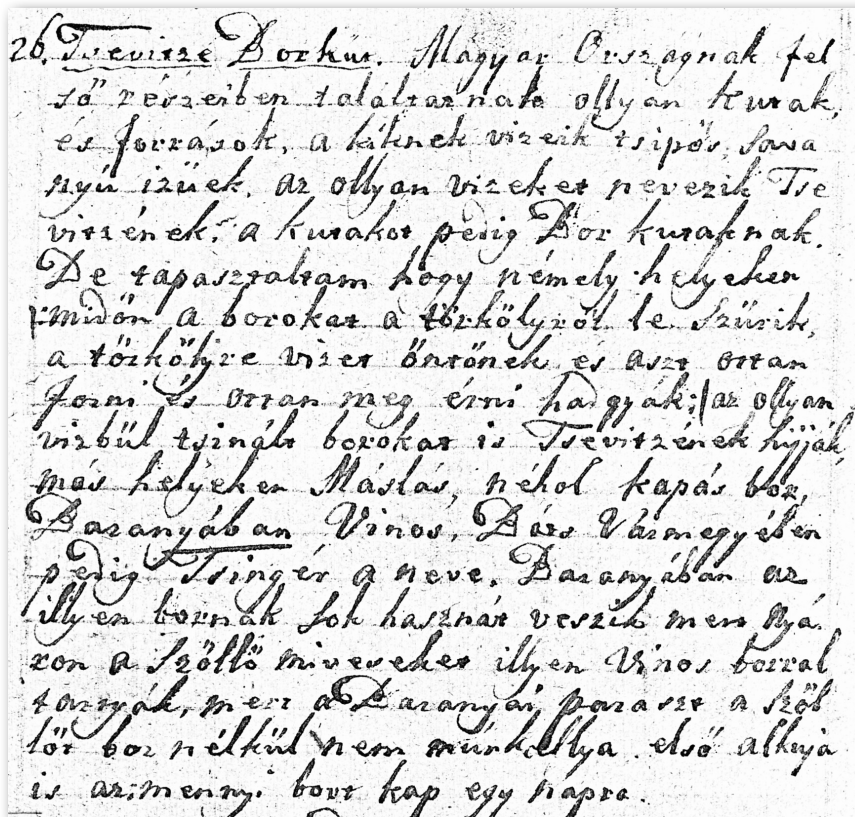

ipartörténettel, különösképpen pedig a vidékünk malomiparának történetével foglalkozók számára értékesek az alábbi sorok:

Ez után fejéreb leszen a kaláts is,
Mert van már Topolyán egy szítás malom is.
Templer Antal asztat nem rég építette,
Az Isten aldgya meg aszt jól tselekedte.
Mert már most a kinek van tiszta buzája
Fejéreb gombóztot ehetik a szája.

(1810, 66.)

*

26. Trevizze Borháza. Magyarországban fel-
számlázottakban találhatók olyan kúrok,
és források, a kúrok vizet is ipóv. Sosa
nyú izűek. Az olyan vizet nevezik Tre-
vizzenek. a kúrok pedig Bor kúrok.
De tapasztalom hogy némely helyeken
mindon a borokat a törkölyről le. Szűrik,
a törkölyre vizet öntönek és azt ottan
forri. és ottan meg éri hagják; az olyan
vizből tündő borokat is Trevizzenek hívják,
más helyeken Mátyás, nehöl kapás bor,
Boronyában Vinos, Bors Városban
pedig Töring a neve. Boronyában az
ilyen kúrok sok hasznát veszik men Áya.
zon a Székely vizeteket ilyen Vinos borral
forrák, mert a Boronyán parasz a Szék-
lör bor nélkül nem münkéllye. első alkaja
is az mennyi bort kap egy napra.

Bemutató ismertetésünknek végére érve összegezőképpen még egyszer elmondhatjuk: vajdasági vonatkozásban igen becses nyelvemlékre találtunk a XIX. század elejéről, az eddigi elsőre és egyetlenre, amelyről minden kétséget kizáróan állíthatjuk, hogy ékes bizonyítékát szolgáltatja annak, hogy a török utáni idők normalizálódásával ismét kedvezett a talaj a szellemi élet megpezsdülésének, és akadt is valaki a bőségéről inkább híressé vált Bácskában, aki hitt az írás erejében, és szükségesnek érezte elmondani az átélteket, a látottakat, a környezetében tapasztaltakat – elsősorban talán a környezete szórakoztatására, de végső célként minden bizonnyal az utána jövő nemzedékek okulására; saját megfogalmazásában: *kisded földesura majdani tájékoztatására, hogy azzal magát ne tsak mulassa, de Topolyája történetét mint egy tükörben lássa is.*

Nem több ez, de nem is kevesebb, mint amit a korábbi századok históriaszervezői, illetve amit a mai kor jelesebb országjáró riporterei vállalnak: hiteles képet rajzolni az eseményekről az eseményektől távol élő, távol maradó olvasóknak.

Vállalkozása – ebből kifolyólag – nem szépirodalmi jellegű, ezért elsősorban nem is művészi megoldásokra törekszik, bár kétségtelen, hogy művében nem kevés az igazán irodalmi értékű költői megfogalmazás sem. Történelmi jellegű vállalkozásának megfelelően a maga elé tűzött legfőbb követelmény a feltétlen hitelesség: *úgy a mint láttam, halottam, és tudom (:igiretem szerént:) szórul szóra fel jedzem és elő adom.* Éppen ezért históriája történeti forrásértékű alkotás és kútfőként szolgálhat egy egész sor tudományágnak. Ám hogy erre sor kerülhessen, szükség lenne egy mielőbbi kritikai szöveg-, esetleg hasonmás kiadásra.²¹

21 Erre 1992-ben Virág Gábor közreműködésével a Forum Könyvkiadó gondozásában *Topolya mezőváros históriája* címen sor is került.

